

SOMODY RÓBERT
Az őszi beszéd hatása a magyar politikai kultúrára¹

1. Bevezetés

1.1 Problémafelvetés

A rendszerváltás óta eltelt több mint 20 év egyik legnagyobb botrányaként jelent meg a magyar politikai életben az őszi beszéd. A 2006. május 26-án megtartott MSZP frakciógyűlésen az akkor frissen megválasztott szocialista miniszterelnök, Gyurcsány Ferenc mondott el egy olyan beszédet, amely mind tartalmát, mind stílusát tekintve is egyértelműen a párt belső körét alkotóknak szólt.

A beszédet először a Magyar Rádió sugározta cenzúrázott változatban 2006. szeptember 17-én, majd az egész magyar sajtó átvette. (SMUK, 2011) A híradások az elkövetkezendő napokban fő hírként hozták le, amely hatalmas indulatokat váltott ki az emberekből. Az ezt követő tüntetéssorozat kapta a forró ősz nevet, amely a mai napig rengeteg vitának a tárgya.

A dolgozatom alapvetően azt kívánja bemutatni, hogy az őszi beszéd hogyan jelenik meg a napi politikában, illetve arra hatással van-e. A politikai kultúrának mennyire vált a részévé ez a beszéd, illetve egyáltalán jelen van-e még a politikai életben? Abból a hipotézisből indul ki a gondolatmenet, mely szerint ennek a beszédnek a hatásait a mai napig érzékelhetjük és a politikai kultúra egy-egy szegmensét kívánja a dolgozat elemezni.

Természetesen úgy lettek a szempontok kiválasztva, hogy azok relevánsak legyenek a magyar politikai életben, illetve amelyeket akár úgy is észre lehetett venni, ha az ember nem volt napi szinten tájékozott a politikai eseményekben. Utóbbira jó példa lehet a tüntetések vizsgálata, amellyel összefüggésben szeretném keresni a választ arra, hogy vajon megnőtt-e a tüntetések száma 2006-ot követően, avagy sem.

Jelen dolgozat hat főbb hipotézisre kíván választ adni. Ezek olyan állítások, amelyek a hétköznapi életben a politikai beszélgetésekben rendszeresen jelen vannak, így bizonyításuk vagy cáfolásuk fontos lehet. A hipotézisek a következők:

- a. A jobboldali pártok megerősödtek, ezen belül is a radikális jobboldal az őszi beszéd kiszivárogtatása után.
- b. A baloldali politikusok népszerűségének csökkenése.
- c. A politikai szkepticizmus erősödése, a politikai intézményekbe vetett bizalom csökkenése.
- d. Több politikai tiltakozás van a 2006-os forró ősz eseményei óta.
- e. A politikai tiltakozások hevesebbek lettek.
- f. A politikai diskurzusban gyakran jelenik meg az őszi beszéd.

¹A dolgozat a XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Politikatudományi Szekciója 3. tagozatában szerepelt. Konzulens: Dr. Tóth Csaba egyetemi adjunktus

Az „a” és „b” pontok az alapjait képezik a dolgozatnak, mert ezek inkább bemutatni hivatottak a jelenlegi politikai pártok illetve politikusaik népszerűségét. Amennyiben ezekben a kérdésekben a hipotézissel ellentétes adatokat kapnánk (pl.: az MSZP népszerűsége növekedne 2006 után, illetve a baloldali politikusok népszerűsége megugrana 2006 után) nem is lenne értelme a további kutatásnak, mert akkor gyakorlatilag a dolgozat fundamentuma vesztene értelmét.

A „c” pont gyakorlatilag az első kettő hipotézisből következik, hiszen ha azok igazolást nyernek egy adott periódusra, akkor ennek is jellemzően együtt kell mozogni nagyjából a „b” rész mutatójával.

A „d”, „e”, „f” pontok pedig a saját kutatómunka eredményeit mutatják, ahol specifikusan már olyan szempontból vizsgáltam az adatokat, hogy a hipotéziseket igazolni vagy cáfolni lehessen nagy bizonyossággal. Amennyiben ezek a pontok nyernek egyértelmű bizonyítást, abban az esetben lehetne megállapítani, hogy az őszi beszédnek ténylegesen volt hatása a magyar politikai kultúrára.

A téma módszertani megközelítése inkább empirikus alapú, elméleti szinten maga az őszi beszéd és a politikai kultúra kapcsolata még nem rendelkezik nagy irodalmi háttérrel. Abból indul ki a dolgozat, hogy melyek azok a részek a politikai kultúrának, amelyek megismerhetők, illetve hogyan történjen mindez.

A dolgozat témájáról jó lenne egy komplett közvélemény-kutatást végezni, ahol azokat a kérdéseket tudnánk feltenni, hogy az emberek mit gondolnak az őszi beszédéről, illetve a 2006-os forró őszi eseményeiről. Többek közt a következő kérdésekre kaphatnánk pontos válaszokat: hogyan változott az ön szemében a baloldali politikusok megítélése az őszi beszéd kapcsán, esetleg az ön pártpreferenciájára hatással voltak-e a 2006-os őszi események? Esetleg a különféle megítéléseket osztályozhatnánk egy pozitív-negatív skálán, így kapva pontosabb választ a kérdéseinkre. Egy közvélemény-kutatás elkészítése azonban nemcsak idő és energia, hanem pénz kérdése is lenne, így olyan eszközöket kellett keresni, amelyek mégis alkalmasak arra, hogy vizsgálni lehessen a kérdést.

Igyekeztem a politikai kultúra olyan elemeit összeszedni, amelyeket magam is tudok vizsgálni, avagy már jelent meg velük kapcsolatban tanulmány, amelyre építhetek. A politikai rendszerrel szembeni bizalom, illetve a politikusok népszerűségének vizsgálatánál a Medián illetve az Eurobarometer kutatásait tudtam alapul venni, míg a politikai nyelv, illetve a tüntetések vizsgálatánál saját gyűjtést kellett végezni. A téma szempontjából az utóbbi kettő véleményem szerint hangsúlyosabb, mert ezeket kifejezetten abból a célból gyűjtöttem, hogy az őszi beszéddel összefüggésbe lehessen hozni.

A tüntetések vizsgálatánál a radikalizmus erősödésére kerestem a választ, így egy saját skálán osztályoztam a tiltakozásokat, míg a politikai nyelv átalakulásával kapcsolatban a napirend előtti felszólalásokban végeztem kulcsszavas keresést, illetve a szövegkörnyezet elolvasása után pozitív, illetve negatív csoportba osztottam a felszólalást, annak megfelelően, hogy hogyan beszélnek az őszi beszédéről.

Összességében azt kívánja a dolgozat bizonyítani, hogy az őszi beszéd egy törést hozott a magyar politikai életben. Ezt a törést fogja a dolgozat a továbbiakban bemutatni, illetve a magyar politikai kultúra alakulását az őszi

beszéd óta.

1.2 Az őszi beszéd nyilvánosságra kerülése

A Balatonőszdön elhangzott beszéd 2006. szeptember 18-i nyilvánosságra kerülését követően spontán kezdtek el már aznap este gyülekezni tüntetők a Kossuth téren. Másnap reggel Gyurcsány Ferenc Szocsiba utazott, hogy találkozzon Vlagyimir Putyin orosz államfővel, de ezen a napon este már Sólyom László is megszólalt az ügyben, és véleménye szerint „morális válságba” sodródott az ország. Az éjszaka pedig a tüntetők egy csoportja átvonult a Magyar Televízió székháza elé a Szabadság térre, amelyet megostromoltak és követelték, hogy olvassák be a követeléseiket. A rendőrség nem tudta megvédeni a székházat, ahova a tüntetőknek sikerült betörniük. Másnap éjszaka tovább folytatódtak a tüntetések, és a rendőrség többször is összecsapott a tüntetőkkel. A rendszerváltás utáni Magyarország a legsúlyosabb belső válságát élte ezekben a napokban, és a tüntetések ekkor mára vidéki nagyvárosokban is megkezdődtek. (GAZSÓ–G. FODOR–STUMPF, 2007) Az önkormányzati választásokig ekkor már csak két hét volt hátra, így a botrány kirobbanása a szocialista párt szereplésére negatívan hatott.

Az önkormányzati választásokon a baloldal vereséget szenvedett, ezért Orbán Viktor bizalmi szavazásként értékelte, ezután felszólította a miniszterelnököt, hogy három napja van lemondani. Gyurcsány Ferenc nem mondott le sőt, október 6-án bizalmi szavazást kért maga ellen és a névszerinti szavazáson a parlamenti többség kiállt mellette. Ezt követően mindennapos tüntetéseket szerveztek a Kossuth térre, továbbá az ellenzéki pártok kivonultak a frakcióvezetők kivételével a parlamentből Gyurcsány Ferenc napirend előtti megszólalásai alatt.

A forró ős eseményei között október 23-i ünnepségsorozat, illetve az azt követő események emelkednek még ki. Ezen a napon megemlékezéseket tartottak a pártok Budapest-szerte, de a radikálisok jogsértő gyülekezését a rendőrség elkezdte felosztatni. Eközben a Fidesz rendezvényéről is elkezdtek hazaindulni az emberek, akik találkoztak a radikálisokkal. A rendőrség pedig válogatás nélkül elkezdte az embereket ütlegelni, bántalmazni, ráadásul az azonosító jel többükről hiányzott. A televízióban élőben lehetett követni a tudósításokat, így mindenki élőben láthatta az összeadásokat a főváros utcáin. (SMUK, 2011)

A 2006-os forró ős eseményei nemzetközi szinten is nagy visszhangot váltottak ki, illetve ezt követően az ellenzék szisztematikusan ragaszkodott Gyurcsány Ferenc távozásához. Azt természetesen nem állíthatjuk, hogy az egész tüntetéssorozat csak az őszi beszéd kiszivárgása miatt történt volna meg, az azonban bizonyos, hogy nagyban hozzájárult az emberek felháborodásához. A kiszivárogtató személye, illetve a pontos körülmények ma sem ismertek, de az bizonyos, hogy olyan eseményeket generált, amelyekre nem volt példa az addigi magyar politikai életben.

1.3 Az őszi beszéddel és a politikai kultúrával kapcsolatos elméletek

1.3.1 Az őszi beszéd kommunikációja és az őszi tiltakozások

Az őszi beszéddel kapcsolatos politológiai kutatások inkább abból a szempontból közelítették meg a jelenséget, hogy a kormányzat, illetve a sajtó hogyan kommunikálta, másfelől pedig a 2006. őszi tüntetéssorozattal összefüggésben.

A beszéd kommunikációjával kapcsolatban Kiss Balázs állapítja meg egy tanulmányában a 2007-es kiadású Magyarország Politikai Évkönyve sorozat XIX. számában, hogy egyáltalán nem kizárt, hogy maga a kormányzat, vagy akár Gyurcsány Ferenc is kiszivárogtathatta. (Kiss, 2007) Mindezt többek közt arra alapozva, hogy például a beszéd írott változata még aznap délután megjelenik, pedig egy elvileg páncélszekrényben őrzött hangszalag leiratát jobban szokták őrizni, másfelől maga Gyurcsány Ferenc is, mint egy pozitív eseményt próbálja beállítani, ahol ő igyekezett valójában az ország érdekeit a párt érdeke fölé helyezni, csak sajnos itt-ott trágár hangnemben.

Alapvetően azt gondolja, hogy az őszi beszéd egy spin, amely egy előre jól megtervezett kormányzati kommunikációs elem volt, amely már az őszi beszéd elhangzása előtt el volt tervezve. Maga a hangfelvétel rögzítését sem kizárt, hogy Gyurcsány Ferenc vagy a kommunikációs stábjából valaki szervezte meg az miniszterelnök engedélyével. (Kiss, 2007) Akárhogy is történt valójában, az bizonyos, hogy azt ezt követő tüntetéssorozat, illetve az azzal összefüggő rendőrségi botrányok nem valószínű, hogy az előzetes terv részét képezhették. Inkább az lehetett a célja, hogy a miniszterelnök intézkedéseit próbálja meg a közvélemény szempontjából emészthetőbbé tenni, illetve legitimálni.

A forró őszi eseményei között azonban az őszi beszéd kiszivárogtatása csak a jéghegy csúcsa, hiszen az ezután következő tüntetéssorozat minden eddigi hasonló esemény felülmúlt. Meglepő módon kerekedett ekkora utcai demonstráció-sorozat a beszéd nyilvánosságra kerülése után, mert politikatörténeti szempontból a rendszerváltás sokkal nagyobb eseménynek tűnt, azonban ott sem volt ilyen nagy a tömeg tiltakozó ereje. Szabó Máté a 2007-es kiadású Magyarország Politikai Évkönyve sorozat XIX. számában írja le egy tanulmányában, hogy a két esemény akár össze is függhet. (SZABÓ, 2007)

Ebben a tanulmányban arra hívja fel a figyelmet, hogy a rendszerváltást, illetve az azt követő időszakot sem jellemezte érdekes módon a tömeges politikai tiltakozás mint a közösség politikai tiltakozó eszköze. Ebből kifolyólag a magyar társadalomban van egy fajta belső igény arra, hogy a politikával szembeni nemtetszését valamilyen erőteljesebb eszközzel is kinyilváníthassa. A rendszertranszformáció idején ez elmaradt, mert féltek a hatalomtól és a megtorlástól, azonban a politikai rendszerrel szembeni elégedetlenség miatt ez a feszültség jelen van a társadalomban. 2006 ősze jelentett egy remek alkalmat arra, amikor is ez az a belső tiltakozás a felszínre törhetett, és minden addigitól eltérő, rendkívül erőszakos és heves politikai tiltakozásokra kerülhetett sor. (SZABÓ, 2007)

1.3.2 A politikai kultúrával kapcsolatos elméletek

A politikai kultúra mint politikatudományban használatos fogalom, a második világháború után jelenik meg először. Ebben az időszakban a behaviourizmus az egyik uralkodó szemlélet, amely az egyének magatartásának a megismerésével, illetve a politikai szocializáció során az őket érő impulzusok feltérképezésével igyekszik magyarázni a politikai folyamatokat. A korábbi intézményrendszerű megközelítés inkább a keretrendszerrel foglalkozott, hogy a demokratikus államokban hogyan lehet biztosítani a politikai stabilitást az alkotmányos keretek között. A második világháború előtt a weimari köztársaság összeomlása azonban a gyakorlatban is rámutatott arra, hogy a demokratikus intézményi struktúra nem elegendő a gazdasági és a politikai stabilitáshoz, így a közösséget érintő folyamatokat elkezdtek pszichológiai, illetve kulturális szempontból is vizsgálni. (KURTÁN, 2003)

Almond és Verba elmélete

A politikai kultúra kutatásának fundamentumát Gabriel Almond és Sidney Verba 1963-ban megjelent „The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations” című műve képezi. Ahogy a cím is mutatja, a politikatudományba beemelik az attitűd fogalmát is, amely az egyének érzelmi viszonyulására, illetve az orientációjuk leírására használnak. Ezt a fogalmat korábban a pszichológiában használták, de a szerzők alapvetően abból a feltevésből indultak ki, hogy a politikai folyamatokat az egyének viselkedésének megértésével is meg lehet magyarázni. Az elméletüket öt országban empirikus közvélemény-kutatások eredményeinek az elemzésével, illetve összehasonlításával végezték el. Ez az öt ország az USA, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország és Mexikó volt. (SIMON, 1999; ALMOND–VERBA, 1965)

A két szerző meghatározása szerint a politikai kultúra az egyén és a politikai intézmények közötti kapcsolatot jelenti abban az értelemben, hogy a politikai rendszerrel, a politikai objektumokkal kapcsolatban milyen attitűdök, illetve a politikai életben milyen magatartásminták és orientációk jelenhetnek meg. A politikai kultúra tehát „az objektumok és a társadalmi folyamatok sajátos összességével kapcsolatos orientációk összessége.” Az orientáció fogalma alatt az egyéneknek a politikai objektumokkal kapcsolatos álláspontját érthetjük, vagy azt a módot, ahogyan szemlélik őket. (ALMOND–VERBA, 1982)

Az orientáció a szerzők tipológiája szerint lehet kognitív, affektív, illetve evaluatív. Kognitív orientáción azt értik, hogy az egyénnek a politikai rendszerrel kapcsolatos beállítódása az ismereteitől függ, illetve attól, hogy mit gondol a politika működéséről. Ebben az esetben általában él egy kép az egyén fejében arról, hogy milyen lenne az ideális a politikai rendszer működése, ezért ehhez a képhez viszonyítja azt, hogy mit tapasztal a gyakorlatban. Az affektív orientáció viszont inkább az egyének érzelmeinek a szempontjából szemléli a politikai objektumokat. Alapvetően a szimpátia, illetve az adott objektummal kapcsolatos pozitív vagy negatív tapasztalatok, majd az ezekből kialakuló érzelmek azok, amelyek elsősorban meghatározzák az affektív politikai cselekvést. Az evaluatív típusú orientációt pedig

inkább az értékközpontúság határozza meg, abban az értelemben, hogy az egyén a politikai értékek mentén helyezi el a politikai objektumokat. Véleményük szerint minden politikai orientáció ebbe a három típusba tartozik, de nem feltétlenül csak és kizárólagosan az egyikbe vagy másikba. Egy-egy orientáció akár több típusba is tartozhat egyszerre, de a kérdés az, hogy melyik az, amelyik a leginkább meghatározza a politikai objektummal kapcsolatos véleményt. Az orientációk azonban tovább osztályozhatók aszerint, hogy a politikai folyamatoknak inkább az output vagy az input oldalát tartja az egyén relevánsnak. A politikai kultúra vizsgálatánál a szerzők az orientációk négy irányát különböztették meg: 1. a politikai rendszer egészére, tehát az egész országra vonatkozó; 2. az input oldalt relevánsnak tartó, ezért a politikai objektumokkal szemben; 3. az output oldalt relevánsnak tartó, tehát a döntések eredményéhez és a végrehajtáshoz köthetően; 4. az egyénnek, mint a politikai rendszer tagjának milyen a helyzete. Ezt a tipológiát figyelembe véve alkotta meg a szerzőpáros a politikai orientációk dimenzióját tartalmazó, háromszor négysoros táblázatot.

1. ábra. A politikai orientáció dimenziói

	A rendszer mint általános objektum	Input objektumok	Output objektumok	Az egyén mint objektum
Kognitív				
Affektív				
Evaluatív				

Forrás: ALMOND–VERBA, 1965

A táblázatban a különböző politikai orientációkat helyezhetjük el azonos téma alapján, hogy az alábbi kérdésekre milyen válaszokat adnak a válaszadók:

1. Mit tud az ön országának politikai rendszeréről, történelméről, hatalmi viszonyairól? Milyen érzelmeket váltanak ki önből a rendszer jellegzetességei? Milyen nézeteket vall ezzel kapcsolatban?
2. Mit tud a politikai rendszer felé irányuló folyamatokról? Milyen érzelmeket vált ez ki önből? Mi a véleménye erről a struktúráról?
3. Mit tud a politikai rendszerből jövő folyamatokról? Milyen érzelmeket vált ez ki önből? Mi a véleménye erről a struktúráról?
4. Mit gondol, mi az ön szerepe a politikai rendszerben? Mit gondol az ön politikai lehetőségeiről és kötelességeiről? Milyen érzelmeket vált ez ki önből? Hogyan értékeli a saját helyzetét a politikai rendszerben?

A fenti kérdésekre adott válaszok egy ország lakosságának a mintáján keresztül meg tudják mutatni, hogy milyen politikai kultúra jellemzi a vizsgált nemzetet. Azt mondhatjuk, hogy a politikai kultúrát tehát az határozza meg, hogy milyen gyakorisággal fordulnak elő a politikai rendszerre, az input és az output folyamataira, valamint magára az egyénre vonatkozó kognitív, affektív és evaluatív orientációk. (ALMOND–VERBA, 1965)

Az orientációk dimenziójában elhelyezett politikai kultúrák viszont elhelyezhetők három csoportban. Az első a parokiális, a második az alattvalói, míg a harmadik típus a részvételi politikai kultúra. A parokiális típusú politikai kultúra inkább a premodern társadalmakra jellemző, így főleg a törzsi alapú szerveződési szintekre lehet ezt a jelzőt használni, ahol nincsenek tisztán elkülönült politikai funkciók. Ebben a típusban az emberek többsége nincs is tisztában a politikai folyamatokkal, a döntési szinttől nagyon távolinak érzi magát, így nem is érdekli semmilyen szinten a politikai rendszer. Az alattvalói politikai kultúrában az egyén a politikai rendszernek inkább az output részével foglalkozik. Ez leginkább az autoriter jellegű, centralizált vagy a korábban abszolutistának nevezett államok jellemzője. Az állampolgárokat addig nem nagyon foglalkoztatja a politikai rendszer működése, amíg az állam biztosítja a különféle szociális juttatásokat, illetve viszonylagos jólétet biztosít a társadalom számára. A részvételi politikai kultúra pedig egyértelműen a modern, már iparosított liberális demokráciák jellemzője, ahol a társadalom jelentős része igyekszik is a politikai rendszernek aktív tagja lenni, illetve akár követeléseket is megfogalmaz a hatalommal szemben. Fontos jellemzője az aktív szerepvállalás, a magas részvételi arány, illetve az input oldalnak a relevanciája. Az ilyen típusú országok a leginkább stabilnak mondhatók, mert a racionalizmus magas fokon tud érvényesülni, így a politikai célok is a társadalom valós elvárásainak felelnek meg. (VARGA, 1997)

Ezek a típusok csak ideáltípusnak nevezhetők, a gyakorlatban, tiszta formában egyik sem fordul elő, így a fő kérdés az, hogy az adott állam politikai kultúrája leginkább melyik ideáltípus felé mutató jegyeket hordoz. Történelmi távlatokban azonban megtudunk nevezni olyan államtípusokat, amelyek gyakorlatban leképezték az ideáltípusok egy-egy fajtáját. Parokiális struktúra jellemzi a korai törzsi, illetve az ókori közel-keleti birodalmakat, amelyek a tradíciók alapján építették a politikai rendszereket. Alattvalói politikai kultúra volt jellemző az abszolút monarchiákra, ahol a hatalmat centralizálták, így autoriter politikai rendszerről beszélhetünk. Részvételi típusról pedig a modernkori nyugati demokráciákban beszélhetünk, ahol a politikai rendszerben érvényesülnek az alkotmányos rend feltételei. Az állam működése demokratikus, ahol a nép által választott politikai közösség gyakorolja a hatalmat, a hatalommegosztás klasszikus elvei mellett, amelyet alkotmányos szabályok rögzítenek. (VARGA, 1997) Almond később a kilencvenes évekre jellemző politikai rendszerek politikai kultúráját jellemző modellt dolgozott ki, amely százalékos arányban mutatja azt, hogy nagyjából milyen arányban kell jelen lennie a különböző ideáltípusoknak az adott politikai rendszerben. A következő modellt állították fel (elképzelt modell %-ok):

- posztindusztriális modern demokráciák – résztvevők 60% - alattvalók 30% - parokiálisok 10%
- indusztriális autoriter rendszerek (pl.: Szovjetunió) – résztvevők 8% - alattvalók 84% - parokiálisok 8%
- átmeneti autoriter rendszerek (pl.: Chile, Tajvan) – résztvevők 10% - alattvalók 60% - parokiálisok 30%
- preindusztriális demokratikus rendszerek (pl.: India) – résztvevők 6% - alattvalók 34% - parokiálisok 30% (ALMOND–POWELL, 2006)

Összefoglalva Almond és Verba politikai kultúrával kapcsolatos koncepcióját, azt mondhatjuk, hogy a rendszerelméleti megközelítés értelmében a politikai rendszer milyenségét nemcsak az intézményrendszer felől érdemes vizsgálni, hanem az állampolgárok irányából is. Ebből kifolyólag kijelenthetjük, hogy ebben a megállapításban az adott ország politikai kultúrájára nemcsak a demokrácia működése, hanem az állampolgárok magatartása is fontos hatással van a politikai rendszer egészében. Az elmélet megalkotását egy adott időszakban vizsgált országokra értelmezve adták meg, de a tipológia, amelyet ennek kapcsán felállítottak, a mai napig a politikai kultúrával kapcsolatos elemzések fundamentuma. Fontos azonban megjegyezni, hogy a modell önmagában nem képes magyarázni bizonyos jelenségeket, illetve az sem került benne tisztázásra, hogy a politikai struktúra határozza-e meg inkább a politikai kultúrát, vagy inkább a politikai kultúra milyensége határozza meg a politikai struktúrát. Almond elmélete inkább abba az irányba mutat, hogy a politikai kultúra van inkább hatással a politikai rendszerre, azonban ez nem bizonyított, illetve a weimari köztársaság összeomlását sem lehet egyértelműen ebből a megközelítésből eldöntöttnek tekinteni. (SIMON, 1999) Az azonban tény, hogy a politikai kultúrát mint tudományos fogalmat sikerült megalkotni és empirikus adatokkal alátámasztani.

Egyéb elméletek

A politikai kultúra definíciói között több, egymástól viszonylag különbözőértelmezést is találunk, attól függően, hogy éppen kinek az értelmezése szerint, illetve milyen szempontból közelítjük meg.

A politikai szociológia három alapfogalma között említhetjük a politikai kultúrát a civil társadalom és az elit fogalmai mellett. A politikai kultúra felfogható mennyiségi (kulturált-kulturálatlan) vagy minőségi (ilyen vagy olyan törzsi, regionális kultúra) fogalomként is. Általánosan elfogadhatjuk, hogy a politikai kultúrán egy adott közösség problémaérzékelés- és kezelés képessége, illetve ennek milyenségét érthetjük. (KENDE, 1999) Ez összefoglalóan azt gondolom, hogy leegyszerűsített definíció, azonban más írók más szempontból közelítették meg ezt a kérdést.

Max Weber a politikai kultúra körébe behozza a hatalom és az uralom fogalmait, mint a politikai élet alapvető elemeit. Véleménye szerint a hatalom gyakorlásának a milyensége is hatással lehet a politikai kultúrára, továbbá kiemeli, hogy a „legitim erőszak monopóliuma” az államnak egy olyan joga, amelyet csak akkor tekint a társadalom legitimnek, ha a hatalmat gyakorló(k) személyét is legitimnek tekintik. Weber a továbbiakban még azt hangsúlyozza, hogy az uralom a társadalmi cselekvés egyik legfontosabb eleme. (WEBER, 2009) A társadalmi cselekvés pedig a politikai kultúra milyenségét egy jól meghatározó mutató, hiszen a közösség politikai cselekvésében az adott társadalom politikával kapcsolatos jellemzőit fedezhetjük fel.

A legitimáció és a hatékonyság szintén két olyan jelző, amely a politikai kultúra vizsgálatánál fontos szempont. Ez a két szempont alapjaiban határozza meg a társadalomnak a hatalom birtokosaihoz való viszonyát, továbbá maga a hatékonyság is lehet legitimáló erő. Egyes társadalmakban lehet, hogy nem is

beszélhetünk politikai kultúráról, mert az alsóbb társadalmi osztályok maguktól olyannyira távolinak érzik a politikai szférát, hogy nem is feltétlenül értik a logikáját. Erre példa az újonnan függetlenné váló afrikai országok, ahol a demokratikus rendszereknek önmagukban nagyon nehéz megnyerni a tömeg lojalitását. (LIPSET, 1995)

Fontos kiemelni Almond egyik kortársának és vitapartnerének, Lucien Pye-nak a politikai kultúrával kapcsolatos koncepcióját. Pye szintén empirikus kutatások elemzését követően alkotta meg a definícióját, azonban ez eltér az Almond által megalkotott fogalomtól. Pye kutatásait három távol-keleti országban, Kínában, Malajziában és Burmában végezte el. Arra a kérdésre kereste a választ, hogy a politikai eszmék és ideológiák hogyan járulnak hozzá az egyén politikával kapcsolatos véleményéhez. Pye definíciója szerint a politikai kultúra nem más, mint „...az attitűdök és gyakorlatok olyan összessége, amit a politikai kultúrának nevezünk, és amely egyszerre tükrözi a társadalom történeti evolúcióját és a társadalom politikai aktorainak a társadalmi változásra vonatkozó pszichológiai reakciókat...” (PYE, 1962) Az Almond által megalkotott definícióhoz képest tehát a történetiségre is hangsúlyt fektet, így a politikai kultúra értelmezési keretét is kitágítja. Mindez abból következik, hogy Almond elsősorban a nyugati demokráciákat vizsgálta, ahol a társadalom fejlettségi szintje már jóval magasabb volt, mint a Pye által vizsgált távol-keleti országokban. (SIMON, 1999)

Lényegében tehát azt mondhatjuk, hogy Pye a politikai szociológia és a pszichológia ötvöződése mellé beemelte a történettudományt is. Fő megállapítása szerint a történeti fejlődés is formálja az egyének politikai orientációt, ezért az adott ország történelmi sajátosságait is be kell emelni a vizsgálódás tárgyai közé. Főképp arra sikerült felhívnia ezáltal a figyelmet, hogy a politikai kultúra kutatásánál fontos vizsgálni a politikai ideológiákat és a történetiséget, így nem csak az intézményrendszer és a társadalom irányából lehet közelíteni a kérdéshez. (SIMON, 1999)

A politikai kultúra modernebb kutatásai közül kettőt kell mindenképpen kiemelni. Az első Samuel Barnes és Max Kaase munkája a „Political Action”, amelyben elkülönítették a politikai részvétel konvencionális és nem konvencionális formáját. A részvétel konvencionális formái közé a politikai vitákban való részvételt, politikai hírek figyelését és többek közt egy párt segítségét vagy nyílt támogatását értik. A nem konvencionális csoportba pedig a sztrájkokban, bojkottokban és a politikai tüntetéseken való részvételt sorolták. (KURTÁN, 2003) Ebben a műben öt ország empirikus adatait hasonlították össze a hetvenes években. Erre a műre tekinthetünk úgy is, mint az Almond és Verba által jegyzett „The Civic Culture” folytatása. (SIMON, 1999)

A második modern elmélet, amelyet a politikai kultúra kutatásaival összefüggésben ki lehet emelni, az a törésvonal-elmélet. Lipset és Rokkan nevéhez köthetően jelent meg egy 1967-ben publikált tanulmányukban, amelyben arra világítanak rá, hogy a politikai orientációkat a törésvonalak, tehát az egyes szubkultúrák közötti néha már kibékíthetetlen elméletek mennyiben határozzák meg. (SIMON, 1999) A politikai kultúra, illetve a törésvonal-elmélet gyakorlatilag kortársként jelentek meg a politikatudományban, de utóbbi bizonyos értelemben kiszorította az

előbbi. Gyakorlati szempontból úgy látszik, hogy a politikai orientációt, illetve a választásokat inkább határozzák meg a törésvonalak, mint a politikai kultúra, így az elmúlt évtizedekben a politikai kultúra kutatásának nem épült ki akkora irodalmi háttere, mint a törésvonal-elméletnek.

Az összességében megállapítható, hogy a politikai kultúra a politikai rendszernek és a politikai szocializációnak egy olyan részterülete, amely a választópolgárok politikával kapcsolatos véleményét vizsgálja. Általában a politikai kultúra elhelyezhető a milyenség skáláján, mert ott erős, ahol a társadalom képes hatékonyan megoldani a közösség problémáit, illetve ott gyenge, ahol a belviszály és a nem hatékony intézkedések tartósan jelen vannak. Ahol gyenge az egyezkedésre való hajlam (sok a konfliktus) ott a politikai kultúra a demokráciával szemben más képleteket kezd előnyben részesíteni. (KENDE, 1999) Ebből a logikából kifolyólag, ahol a társadalom nem törekszik az egységes megoldásra és érdekegyeztetésre, az nevezhető alacsony vagy gyenge politikai kultúrával rendelkező társadalomnak.

2. A magyar politikai kultúra és politikai rendszer egy-egy elemének a vizsgálata az őszi beszéddel összefüggésben

2.1 Megközelítési szempontok

A következő részben a magyar politikai kultúra hat olyan különböző elemét fogom vizsgálni, amelyek véleményem szerint a legmeghatározóbbak voltak az elmúlt években. Ez az elem a következő lesz:

- A politikai pártok népszerűségének változása
- Politikusok népszerűségének a változása
- Politikai intézményekbe vetett bizalom változása
- Politikai tüntetések számának a vizsgálata
- Politikai tüntetések hevesességének a vizsgálata
- Politikai diskurzus – az őszi beszéd megjelenése a parlamentben

A dolgozat fő hipotézise szerint az őszi beszéd hatással volt a magyar politikai kultúrára, amelyet a fentebb említett elemeket kiemelve szeretne a dolgozat bizonyítani. Az állítás azonban tovább bontható, hiszen az a fő kérdés, hogy milyen hatása volt az őszi beszédnek. Utóbbi kérdés megválaszolása természetesen csak akkor nyer értelmet, ha sikerül bizonyítani először is, hogy volt hatása az őszi beszédnek.

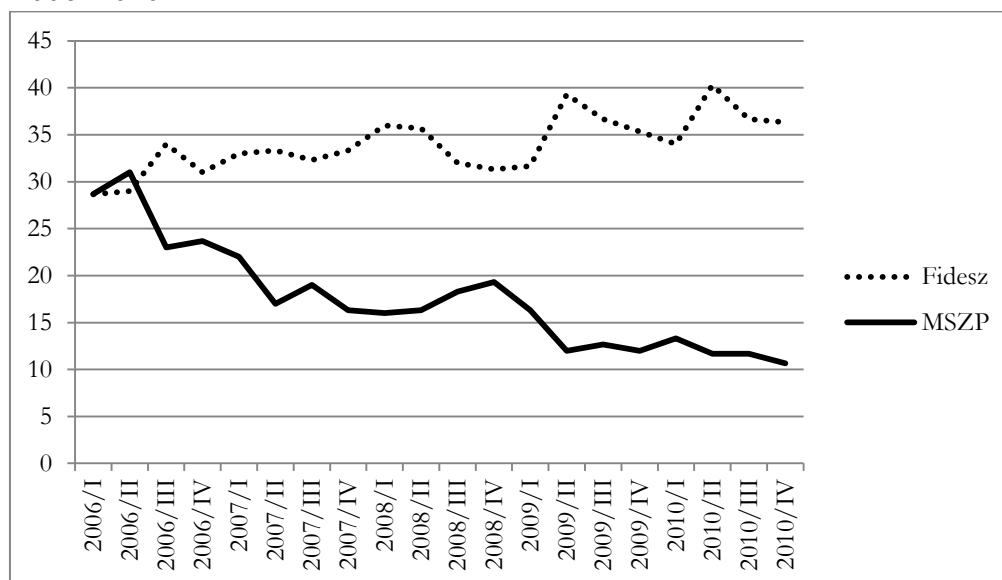
Szintén fontos kérdés lehet, hogy az őszi beszédnek, mint az elmúlt évek egyik legkiemelkedőbb és legtöbb konfliktust generáló eseményének, az időbeliség szempontjából mennyire van relevanciája. Úgy is megfogalmazhatjuk, hogy meddig tart – vagy meddig tartott – a hatása? Esetleg van, ami örökre megváltozott ennek következményeként? Ez a kérdéskör azonban természetesen csak napjainkig vizsgálható, de az bizonyos, hogy voltak olyan hatásai is, amelyek csak átmenetiek voltak, avagy nem hozhatóak egyértelműen összefüggésbe a beszéddel.

A dolgozat alapvetően az időbeliség problémakörét olyan kontextusban kívánja vizsgálni, hogy napjainkban is kimutatható-e, avagy csak átmeneti volt egy-egy jelenség. A hangsúly azonban inkább azon van, hogy valaha volt-e hatása, és amennyiben olyan hatása volt, amely a mai napig is tart, akkor vajon állíthatjuk-e azt, hogy az őszi beszéd vezetett ide. A dolgozatban igyekeztem olyan elemeket bemutatni, amelyek amellett, hogy relevánsak, összefüggésbe hozhatóak az őszi beszéddel, mert vagy arra adott reakcióként jelennek meg bizonyos elemek, avagy a 2006 óta eltelt időszakban is megmaradtak a politikai élet középpontjában. Utóbbi elvárásoknak véleményem szerint az általam vizsgált elemek megfelelnek, és elfogadható módon lehet általuk bemutatni a magyar politikai kultúra alakulását.

2.2 A politikai pártok népszerűségének változása

A dolgozat első hipotézise abból indul ki, hogy a pártok népszerűségére alapvetően hatással volt az őszi beszéd. 2006 és 2010 között a jobboldali pártok erősödtek, míg a baloldali pártok gyengültek.

2. ábra. Az MSZP és a Fidesz népszerűsége a teljes népességén belül 2006–2010

Forrás: Szonda Ipsos havi omnibusz kutatások, háromhavi összevont átlagok.
Grafikonrajzoló (letöltés: 2013. november 30.)

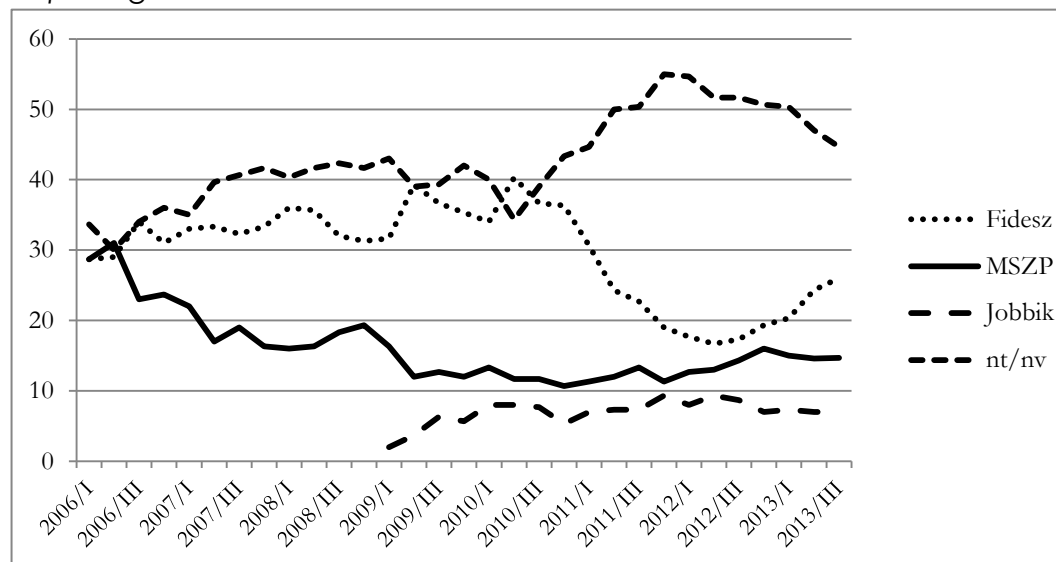
Az adatok azt mutatják, hogy az őszi beszéd kiszivárgása után (2006/III) az MSZP népszerűsége meredeken zuhanni kezdett. A 2006 első felében elért népszerűségi szintet a kormányzás hátralévő idejében nem sikerült megközelítenie a pártnak, így azt mondhatjuk, hogy a 2010-es kormányváltáshoz részben mindenképpen hozzájárult a 2006-ban kirobbant botrány.

A hipotézishez azonban hozzátartozik, hogy a pártok népszerűségére jelenleg is hatással van az őszi beszéd. Ehhez természetesen nem árt megnézni a 2006-tól 2013-ig tartó adatsort, azonban önmagában nem lehet csak az MSZP és a Fidesz népszerűségének alakulását figyelembe venni. A teljes képhez hozzátartozik az is,

hogy a bizonytalanok aránya mekkora a választók között.

A hipotézis második felének vizsgálatát ki kell egészíteni azzal a feltevéssel is, hogy a radikális jobboldali pártként a politikában megjelenő Jobbik Magyarországért Mozgalom népszerűsége hogyan alakult ebben az időszakban.

3. ábra. A Fidesz, MSZP, Jobbik és a bizonytalan választók aránya a teljes népességen belül 2006–2013

Forrás: Szonda Ipsos havi omnibusz kutatások, háromhavi összevont átlagok. Grafikonrajzoló (letöltés: 2013. november 30.)

A 3. ábra adatsorából jól látható, hogy az őszi beszéd kiszivárgása után a bizonytalan szavazók aránya is jelentősen megugrott. Gyakorlatilag a 2010-es választásokat leszámítva a bizonytalanok aránya változatlanul magas, de a Jobbik nem tudta növelni a támogatottságát. A Jobbikot 2009-óta mérik a közvélemény-kutatók, de a 10%-ot még nem tudta elérni. A kezdeti gyors növekedés után a párt beállt a stabilnak mondható 7-8%-os szintre.

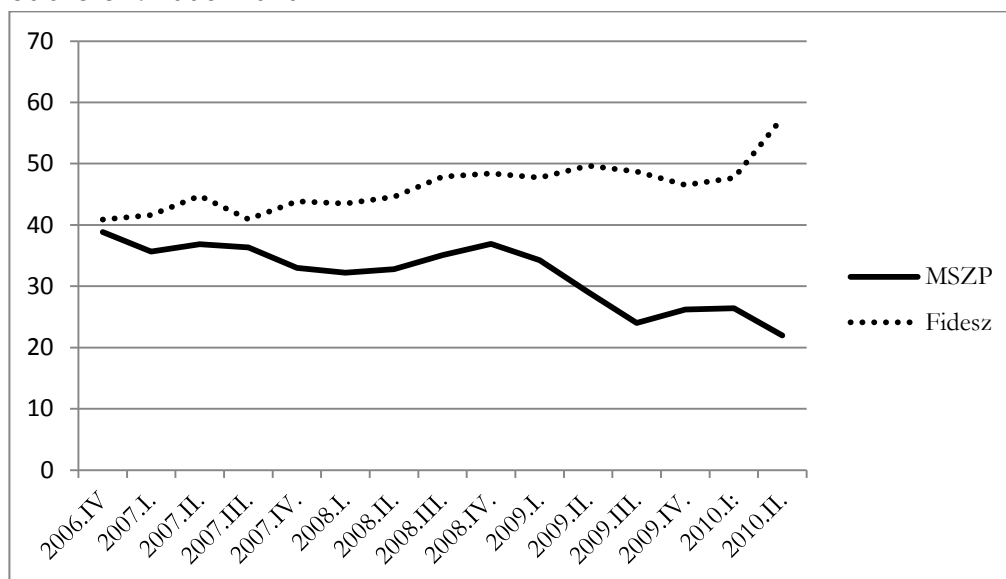
Összességében azt megállapíthatjuk, hogy az MSZP támogatottsága a 2006 őszi események után kezdett csökkenni, és az azelőtti szintet nem tudta ismét elérni. Természetesen azt nem mondhatjuk, hogy pusztán az őszi beszéd hatása lenne az MSZP támogatottság csökkenésének a hátterében, az azonban bizonyos, hogy politikai botrányként hozzájárult. (KERN-SZABÓ, 2011)

2.3 Politikusok népszerűségének alakulása

A második szempont szerint az MSZP politikusainak népszerűségét mutatja be a dolgozat a 2006–2010 közötti időszakban. Azt a feltevést veszi a dolgozat alapul, hogy az MSZP nemcsak mint párt veszített a népszerűségéből, hanem a politikusai is. Azonban nem azt veszi figyelembe, hogy egy-egy politikus támogatottsága hogyan alakult, hanem minden negyedévre lebontva vizsgálja az adott párt 5 legnépszerűbb politikusának a népszerűségét.

4. ábra. Az MSZP és a Fidesz 5 legnépszerűbb politikusának megítélése 0–100-

as skálán. 2006–2010

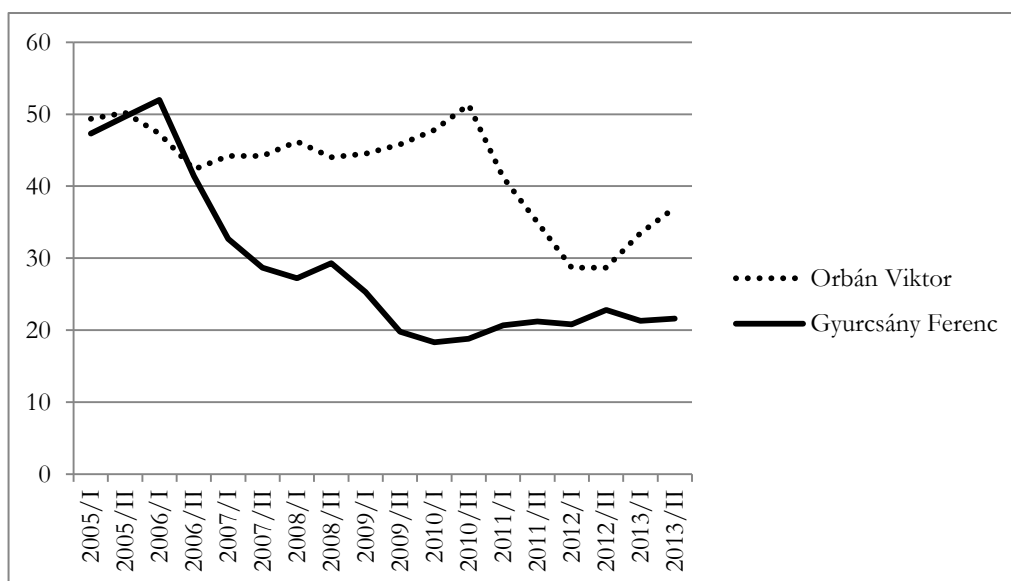
Forrás: Medián havi omnibusz felmérések, negyedéves átlagok. (www.medián.hu, letöltve: 2013. november)

Az első mérési adatok, amelyek a 2006 őszi események után kijöttek, nem mutattak különösebb elmozdulást a legnépszerűbb MSZP-s politikusok körében. Az ezt követő mérési adatok is azt mutatják, hogy bár volt egy enyhe népszerűségvesztés a párt politikusainak körében, de nem mondhatjuk számottevőnek. Ezek szerint azt kijelenthetjük, hogy az őszi beszéd önmagában nem volt jelentős hatással a mindenkor 5 legnépszerűbb MSZP-s politikus népszerűségére, azonban ha kiemeljük a miniszterelnök személyét, azt tapasztaljuk, hogy az ő támogatottsága jelentősen visszaesik a vizsgált időszakban.

A Fidesz legnépszerűbb politikusainak a támogatottsága pedig növekedett, és a választások közeledtével egyértelműen meredeken emelkedni kezdett. Az is tisztán látható, hogy a párt politikusainak a népszerűsége nem olyan mértékben emelkedett, ahogyan a kormánypártiaké csökkent. Mindebből az következik, hogy bár enyhe népszerűségvesztés tapasztalható a kormányoldalon, az ellenzék legnagyobb pártjának politikusai nem lettek hatalmas mértékben támogatottabbak ebben az időszakban.

Releváns kérdés Gyurcsány Ferenc és Orbán Viktor népszerűségének a vizsgálata. Ha Gyurcsány Ferencet kiválasztjuk a többi MSZP-s politikustól, azt láthatjuk, hogy az ő népszerűsége hatalmasat zuhant 2006 után.

5. ábra Gyurcsány Ferenc és Orbán Viktor népszerűsége 0–100-as skálán. 2005–2013

Forrás: Szonda Ipsos havi omnibusz kutatások, féléves összevont átlagok.
Grafikonrajzoló (letöltés: 2013. december 1.)

A 5. ábrán látható adatokból egyértelműen nem vonható le az a megállapítás, mely szerint a baloldali politikusok támogatottsága az őszi beszéd hatására kezdett volna zuhanni, azonban Gyurcsány Ferenc népszerűsége egyértelműen összefüggésbe hozható az őszi beszéd kiszivárogtatásával és az azt követő forró őszi eseményekkel. (FÁBIÁN-ZÁVECH-PÁTHY-DENCŐ, 2010)

Orbán Viktor az ellenzék legemblematikusabb figurájaként sikeresen növelte a támogatottságát. Bár az őszi beszéd kiszivárgása után az ő népszerűsége is csökkenni kezdett, a 2010-es választások idejére már meg is haladta a 2005 év eleji szintet. Ő személy szerint ilyen értelemben profitált ebből a botrányból, bár ez egyértelműen nem jelenthető ki. Minden bizonnyal inkább a válság kibontakozása, illetve a megszorító intézkedések voltak azok, amelyek erősítették Orbán Viktor népszerűségét.

A hipotézis ezen a téren megdőlt, hiszen az adatok nem azt mutatják, hogy a baloldal képviselői 2006 ősze óta egyértelműen népszerűtlenek lettek volna. Ebben az értelemben az is kijelenthető, hogy nincs nagyon szoros kapcsolat az MSZP mint párt, illetve az 5 legnépszerűbb politikusának népszerűségi átlaga között.

2.4 A politikai intézményekbe vetett bizalom csökkenése

A következő állítása a dolgozatnak az, hogy a politikai intézményekbe vetett bizalom hanyatlásnak indult az őszi beszéd nyilvánosságra kerülése után. A politikai intézményekbe vetett bizalom véleményem szerint az egyik legfontosabb jellemzője a politikai elit és a választók közötti kapcsolatnak. Éppen ezért került bele ez is a vizsgálódás tárgykörébe, amelynek az egyik legfontosabb mutatójává vált.

A vizsgálat alapján az Eurobarometer adatsorait vettem, amely évente kétszer publikál különféle közvélemény-kutatásokat a politikával, gazdasággal, az Európai Unióval és az emberek elégedettségével kapcsolatban. A kérdések között rendszeresen előfordul olyan kérdés is, amely az embereknek a politikai

intézményrendszerbe vetett bizalmát vizsgálja.

Általában több különféle intézményre és szervre kérdeznek rá ezekben a felmérésekben, kezdve a rendőrséggel, az ombudsmanon át egészen a kormányig. Ezekben a felmérésekben azonban mindössze három olyan intézmény szerepel, amelyekre rendszeresen rákérdeznek. Ez a három politikai szerv a következő: a kormány, a parlament és az Európai Unió. A kutatás tárgyát is ez a három politikai szerv fogja képezni, mert az Európai Unió mint nemzetközi politikai szervezet internacionális perspektívát is nyújt a politikai kultúra vizsgálatánál. Alapvetően nem meghatározó a nemzetközi vonatkozása a beszédnek véleményem szerint, ugyanakkor a politikából való kiábrándulást jól tudja mutatni az is, ha egy nemzetközi politikai szerv irányába is bizalmatlanná válnak a választók.

A társadalomnak az országgyűléshez és a kormányhoz való viszonya alapjaiban determinálja egy adott ország politikai rendszerét, politikai kultúráját. Ennek a kérdésnek a vizsgálatakor is úgy vélem, hogy ez a kettő mutató talán a legfontosabb, amikor a választók bizalmát vizsgáljuk. A választók bizalma majdnem pontos ábrát ad az adott kormány teljesítményéről, mert gyakorlatilag a végrehajtás hatékonyságáról, illetve a politikai szervezetekkel való megelégedettségről ad viszonylag pontos képet. (KÖRÖSÉNYI-TÓTH-TÖRÖK, 2007) A dolgozatban is éppen ezért ez az egyik legkiemelkedőbb mutató, amely a 2006 utáni társadalmi bizalomváltozást igyekszik bemutatni.

A következő táblázatban az Eurobarometer adatait láthatjuk majd összesítve éves bontásban.

6. ábra. A politikai intézményekkel szembeni bizalom alakulása Magyarországon, az intézményekben bízók aránya, 2004–2012 (%)

	Kormány	Országgyűlés	EU
2004	35	34,5	59
2005	32,5	27,5	57,5
2006	42	42	65,5
2007	24	23,5	60,5
2008	13	15,5	49,5
2009	14	15	51
2010	44	44	58,5
2011	31	32	50,5
2012	32,5	25	41

Forrás: Eurobarometer, Standard Eurobarometersurvey

Megjegyzés: A kérdés pontosan így hangzott: „Kérem, a felsorolt intézmények mindegyikéről mondja meg, hogy inkább bízunk bennük, vagy inkább nem bízunk bennük?” (Letöltés ideje: 2013. november 29.)

Az Eurobarometer felméréseinek évekre vetített átlagaiból jól látszik, hogy a kormányra 2006-ban még a válaszadók 42%-a mondta az, hogy inkább bízunk benne. Ez az arány jóval magasabb, mint a 2006-ot megelőző két évben, de ez betudható annak, hogy kampányév volt, és a választások alkalmával megnő az emberekben a

bizalom a kormány irányában. Erre lehet következtetni abból is, hogy a 2010-es mérések alkalmával is a válaszadóknak átlagosan 44%-a mondta azt, hogy inkább bízik a kormányban.

A legfontosabb azonban a dolgozat témájának szempontjából a 2006-ot követő időszak. A kutatási adatokból egyértelműen látszik, hogy 2007-ben 2006-hoz képest óriási, korábban soha nem látott bizalomvesztés következett be a kormánnyal szemben. 2007-ben a válaszadóknak mindössze 24%-a mondta azt, hogy bízik a kormányban, de az abszolút mélypontot 2008-ra érte el a közvélemény. Ekkor mindössze 13% bízott benne, amely a két évvel korábbihoz mért értéknek kevesebb, mint a harmada. Megállapítható, hogy 2006-ot követően, 2007-től folyamatosan zuhant a kormány iránti bizalom a magyar választók körében, 2010-ig bezárólag. 2010-ben újra felszökken a támogatók aránya, mintegy 44%-ra. Ahogy korábban már megállapításra került, ez annak tudható be, hogy kampányévről beszélünk – mint 2006-ban amikor szintén magas, 42% bízott a kormányban – ezért ilyenkor az új kormány támogatottsága megnő. 2010-ben ráadásul a baloldali Bajnai-kormányt a jobboldali második. Orbán-kormány követte, akik a parlamenti helyeknek több mint 2/3-át szerezték meg.

2010-et követően azonban a kormányba vetett bizalom továbbra is hanyatlik, de nem akkora mértékben, mint a 2006-os esztendő követően. Ezt a jelenséget véleményem szerint nem lehet összefüggésbe hozni azzal, hogy az őszi beszéd hatására csökkent a kormány iránti bizalom az emberekben. Továbbá feltételezhetjük azt is, hogy a választások közötti időszakban a kormányok népszerűsége azért is csökkenhet, mert a megszorító intézkedéseket általában ilyenkor hozzák meg, hogy majd a kampányra tartalékolva pedig különféle juttatásokat folyósítsanak, ezáltal is növelve a népszerűségüket.

Azt is konstatálhatjuk, hogy nem olyan hatalmas mértékben történik a bizalmi index csökkenése 2010 után. Arányaiban nézve a 2006/2007-es adatokat, azt láthatjuk, hogy az előző évi értéknek csak az 57%-át teszi ki a következő évben is a kormányban bizalmukat kifejező válaszadók. 2010/2011-ben vizsgálva pedig ugyanez az arány 70%-ra jön ki. Tovább vizsgálva még jobban kivehető a különbség, mert 2008-ban a 2006-os értéknek csak a 31%-át, a 2010/2012-es értékeknél pedig 57%-át teszi ki a kormányban bízó válaszadók aránya.

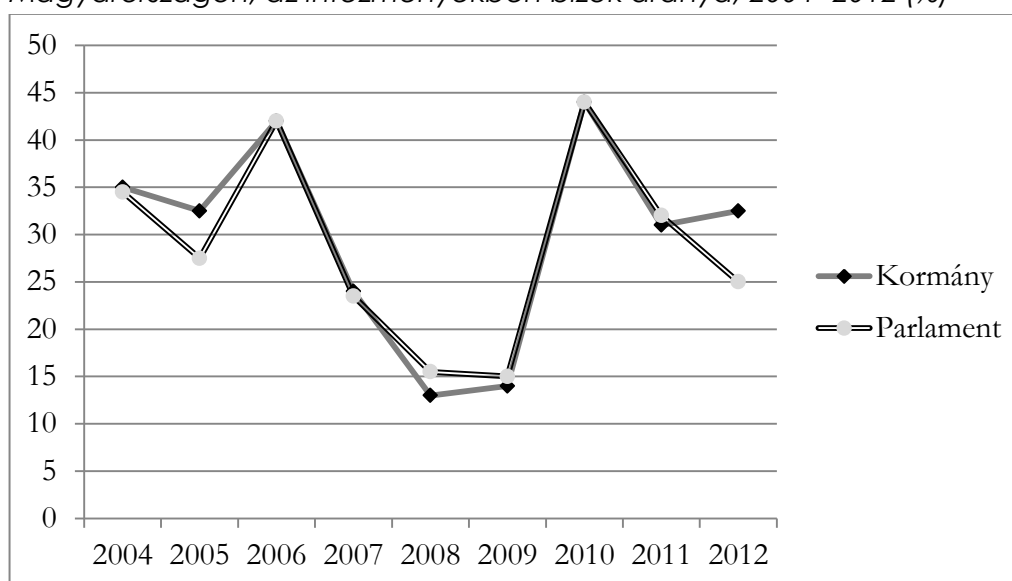
Alapvetően tehát azt mondhatjuk, hogy a második Orbán-kormány bizalmi indexe arányaiban nézve magasabb a második Gyurcsány-kormányhoz képest. Fontos azt is észrevenni, hogy 2005-ben is szintén Gyurcsány Ferenc volt a miniszterelnök, így azt gondolom, hogy ez is lehet viszonyítási alap. Az azonban kijelenthető, hogy a 2005-ös 32,5%-os éves átlag is még sokkal magasabb, mint a 2007-es 24%, vagy a 2008-as 13%.

Azt a következtetést vonhatjuk tehát le az adatokból, hogy a második Gyurcsány-kormányban kevésbé bíztak az emberek, mint az elsőben. Véleményem szerint ez azért hozható összefüggésbe az őszi beszéddel, mert a bizalomvesztés aránya sokkal magasabb volt 2006 után, mint bármikor máskor. Természetesen fontos megállapítanunk, hogy a bizalomvesztést nem lehet kizárólagosan ehhez az egy eseményhez kötni. (KERN – SZABÓ, 2011) Úgy vélem, mivel a látványos és gyors bizalomvesztés először a 2007-es mérésben látszik, amely a legközelebb van a 2006

ősz eseményekhez, azt megállapíthatjuk, hogy az őszi beszéd hatással volt rá. A 2006 őszi események nyilván ráerősítettek erre, de ha abból indulunk ki, hogy a tüntetéssorozat a beszéd kiszivárgása után kezdődött, akkor az összefüggés véleményem szerint helytálló.

A kormány bizalomvesztésének fényében ki kell még emelni a parlamentet is mint a törvényhozó hatalom megtestesítőjét. Az országgyűlésben 2006-tól 2008 májusáig a kormánynak többsége volt, azonban ezután a koalíciós társ, az SZDSZ kilépett a koalícióból, és innentől kisebbségi kormányzás zajlott. Érdekes megnéznünk, hogyan alakult a kormányban és a parlamentben is bízók aránya 2004 és 2012 között.

7. ábra. A magyar parlamenttel és kormánnyal szembeni bizalom alakulása Magyarországon, az intézményekben bízók aránya, 2004–2012 (%)

Forrás: Eurobarometer, Standard Eurobarometersurvey

Megjegyzés: A kérdés pontosan így hangzott: „Kérem, a felsorolt intézmények mindegyikéről mondja meg, hogy inkább bízik bennük, vagy inkább nem bízik bennük?” (Letöltés ideje: 2013. november. 29.)

Ahogy az adatokból is látszik, a 7. ábra remekül szemlélteti, hogy a kormány és a parlament mennyire együtt mozog a bizalom kérdéskörében. A parlamentben bízók aránya majdnem mindig kicsit a kormányban bízók száma fölött maradt, de gyakorlatilag majdnem párhuzamosan mozog a két görbe. Ennek okát abban látom, hogy sok megkérdezett talán nem is igazán látja a különbséget a kettő között, mert csak abban bizonyos, hogy nem bízik a politikában és általában a politikusokban.

Ezt a jelenséget azzal magyarázhatjuk, hogy a kormányfőt a parlamenti többség választja, amely logikából az adódik, hogy a kormányfő párttársai illetve koalíciós társai ülnek többségében a parlamentben. Márpedig ha figyelembe vesszük, hogy Gyurcsány Ferenc népszerűsége és a kormányának a népszerűsége is erősen hanyatlásnak indult 2006 után, akkor az őt támogató parlament is vele együtt veszítette el a bizalmat. Arról nem is beszélve, hogy a bizalmi szavazást 2006-ban a

második Gyurcsány-kormány kibírta és tovább élvezte a parlamenti többség támogatását.

A parlamenttel és a kormánnyal párhuzamosan az Európai Unió is ebben az időszakban veszített a választadók bizalmából. Kétségtelen, hogy nem olyan nagymértékben és nem olyan látványosan, mint a kormány, de arányaiban elkezdett csökkeni a magyarok bizalma. Azt gondolom, hogy jogosan merül fel a kérdés, hogy az Európai Unióba vetett bizalomnak milyen kapcsolata van az őszi beszéddel. A társadalom bizalmatlansága a teljes politikai szférával szemben fennáll, így a nemzetközi politikából is kiábrándultak. Az is látható, hogy bár csökkent az Európai Unióval szembeni bizalom a megkérdezettek körében, de így is magasabban maradt, mint a kormányban vagy a parlamentben bízók aránya bármikor korábban. 2012-re esett vissza 41%-ra, de ez véleményem szerint semmilyen összefüggésbe nem hozható az őszi beszéddel.

Összességében elfogadhatjuk, hogy a bizalom megrendülése visszavezethető az őszi beszédre és a forró őszre, mert az bizalomvesztés ekkortól datálható. Az egész kormánycikluson végighúzódó bizalomhiányt nem lehet kizárólagosan ennek az egy eseménynek betudni, ugyanakkor a politikai életre gyakorolt hatása megvolt. A politikai intézményekbe vetett bizalom a politikai kultúrának egy olyan eleme, amely 2006-tól kezdve egészen 2010-ig hanyatlott, de 2010-ben ismét emelkedett. Az elmúlt években nem csökkent olyan szintre a bizalomvesztés, mint 2006 és 2010 között, így az akceptálható, hogy a politikai kultúrának erre az elemére ma már nincs, illetve csekély hatással van az őszi beszéd.

2.5 Politikai tiltakozások számának a vizsgálata

A politikai tüntetéseknek, tiltakozásoknak a politikai rendszeren belül fontos szerepe is lehet attól függően, hogy mennyire képesek elérni céljaikat, illetve milyen heveségi szinten mozognak. Fontos szerepe van abban, hogy a különböző társadalmi csoportokat egy közös cél elérése köré integrálja, annak ellenére, hogy konkrétan semmilyen intézményi formája nincs is ezeknek a mozgalmaknak. (MIKECZ, 2010) A tiltakozás, mint a politikai élet vadvirága, jelen van a politikai életben és gyakorlatilag a politikai ellenállás egyetlen legitim formájaként tartjuk számon.

A politikai tiltakozás az állampolgári cselekvések legjobb nyomásgyakorló formája, mert az elitre gyakorolt nyomása nagy. Pontos célkitűzése miatt a mobilizáló ereje is igen erős, illetve gyakran az emberek érzelmeire épít. (ALMOND–POWELL JR.–STROM–DALTON, 2006) A tömeggyűlés, felvonulás ma már standard része a nyugati típusú demokráciáknak, amelyet a politikai pártok is alkalmaznak. Magyarországon a Fidesz volt az, amely ilyen módon mobilizálta felülről a híveit, a 2000-es évek elején hozta be a kampányába ezt a politikai aktust. (SZABÓ, 2004)

Fontos azonban elkülöníteni a politikai mozgalmakat a politikai tiltakozásoktól, előbbi ugyan is bármilyen érték, hit, vallás mentén szerveződhet és van célja. Egy idő után veszít a dinamikájából és a szervezettség irányába halad tovább. Ilyen mozgalomként jött létre például a Greenpeace is. Ezzel szemben a politikai tiltakozás mindig valamilyen követeléseket fogalmaz meg. A mozgalommal ellentétben ez lehet akár kis létszámú, vagy akár csak egyetlen ember általi tiltakozás, azonban

elérheti a célját így is, ha például egy fontos ember tiltakozik valami ellen. Általában két fő típust lehet elkülöníteni, a pozitív illetve a negatív tiltakozást. Előbbi olyan tiltakozási forma, ahol valamit teszek azért, hogy elérjem a célokat, míg a negatív típusnál éppen ellenkezőleg, nem teszek meg valamit a tiltakozásom jeléül. (SZABÓ, 2001) A dolgozat alapvetően a pozitív tiltakozási formával foglalkozik, mert a politikai tüntetéseknek a radikalizálódása lesz egy másik olyan fontos eleme a politikai kultúrának, amelyet alaposabban megvizsgálhatunk.

Abból az előzetes feltevésből indul ki az elemzés, hogy 2006 után Magyarországon a politikai tiltakozások darabszáma megnőtt, illetve a mai napig több tiltakozás van, mint előtte. A rendszerellenesség előtérbe kerülése, illetve a radikális jobboldal megerősödése 2006-tól datálható. A rendszerellenességnek pedig az egyik alapja az intézményellenesség, illetve a populizmus. (KREKÓ– JUHÁSZ–MOLNÁR, 2011) A feltevés szerint 2006 után a politikai tiltakozások darabszáma növekedett, így a politikai kultúra részévé vált Magyarországon.

Magyarországon 2006 előtt a politikai részvételen belül a tiltakozó akciókon részt vevők száma nem volt nagy. 2002 óta jelenik meg ez a forma jelentősen Magyarországon, amikor is a jobboldal hívta utcára a híveit. Azóta több nagy tömegrendezvényre is sor került, amely az embereket mobilizáltabbá tette Magyarországon. Ennek köszönhetően jelent meg először a nagyszámú tömegdemonstráció, illetve a nemzeti ünnepek alkalmával tartandó nagy gyűlések, tüntetések. Természetesen korábban is volt rá példa a rendszerváltás óta, azonban rendszerességet csak 2002 óta fedezhetjük fel. A mobilizáció mint fontos kampányelem hozta magával ezt a jelenséget, amelynek igazi hagyománya korábban nem volt. A politikai szereplők a társadalomban meglévő passzivitás ellenére sikeresen tudták átformálni az emberek politikához való viszonyát, ezáltal alakították a politikai kultúrát Magyarországon. (KÖRÖSÉNYI–TÓTH–TÖRÖK, 2007)

A módszertani megközelítése ennek a kérdésnek viszont eléggé nehézkes, mert a politikai tiltakozások pontos számát nehéz meghatározni pontosan. A rendőrségi adatbázisok nem nyújtanak megfelelő tájékoztatást, mert a be nem jelentett megmozdulások nincsenek ezekben rögzítve, ráadásul ezek az adatok nem mindig nyilvánosan hozzáférhetők. A hivatalos statisztikák, adatbázisok lehetnének a megfelelő információs forrásai egy ilyen kutatásnak, azonban Magyarországon nyilvánosan ilyen adatbázis nem hozzáférhető.

A levéltári anyagok, archívumok elérése szintén nem a legjobb megoldás, mert ezek nem feltétlenül a legrendszeresettebben vannak tárolva, illetve ezeknek is vannak zárt szekciói. Többnyire a nyomtatott sajtó anyagai jelennek meg itt, de azok is inkább csak kiegészítő jellegűek. A különféle szervezetek nyilvántartásai nyújthatnának még jó kiindulási alapot, csak ezek sem pontosak. Arról nem is beszélve, hogy egy magánszemély spontán tiltakozását nem feltétlenül tartja számon egy politikai szervezet. Az internetes média lehet még kiinduló pontja az ilyen kutatásoknak, mert a híradások viszonylag sok információt tartalmaznak, illetve könnyen hozzáférhetők. Ebben az esetben azonban az objektivitás csorbulhat, mert a politikai elköteleződése erősen torzíthatja a képet egy politikai tiltakozó eseményről. (SZABÓ, 2008)

A kutatás alapjául szolgáló adatokat végül az internetes médiából gyűjtöttem

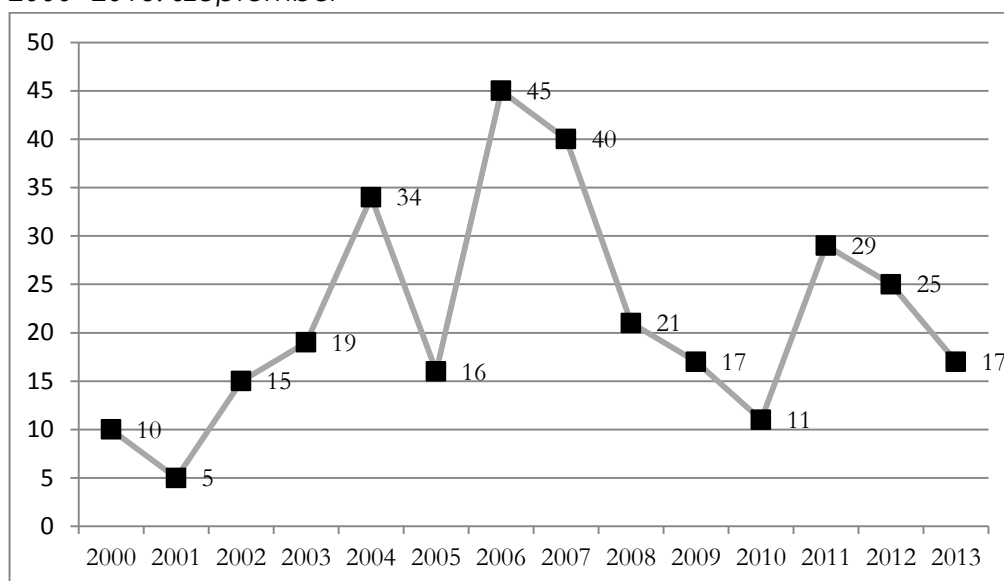
össze, kulcsszavas kereséssel. Először az MTI honlapján kezdtem el a keresést, de ez a weboldal nehezen kezelhetőnek bizonyult, így inkább az Index.hu hírportál tudósításait használtam fel. Kulcsszavas kereséssel 2000-ig visszamenően kutattam fel a politikai tiltakozásokat, azonban ezek szűrésénél több olyan szempontot is figyelembe vettem, amelyek véleményem szerint relevánsak a kérdés vizsgálatánál. Az adott tüntetéseknek a következő pontoknak kellett egyszerre megfelelnie:

- Politikai célokat fogalmaztak meg a tüntetők
- Legalább 50-100 főnek kellett részt vennie benne
- Budapesten rendezték
- Politikai párthoz, szervezethez, mozgalomhoz volt köthető

Az általam állított feltételek a kérdés szempontjából azért fontosak, mert a hipotézis értelmében a tüntetések darabszáma emelkedett 2006 óta. Ez alatt azonban azokat a politikai célokat követelő, de relatíve nagyobb rendezvényeket értem, így legalább 50-100 fő jelenlétét tekintettem a keresés egyik attribútumának. Fontos, hogy azért a budapesti tiltakozásokat vettem figyelembe, mert a vidéki híradások nem elég pontosak, illetve sokszor megbízhatatlan adatokkal találkoztam. Budapest mint főváros, egyébként is a magyar politikai élet központja, itt tartják a pártok a nagy gyűléseiket, illetve a tömegtüntetéseiket is, ahova rendszeresen utaznak fel vidékről is szimpatizánsok. Azt gondolom, hogy mindenképpen jó képet ad a politikai tiltakozások vizsgálatáról a budapesti tüntetések vizsgálata. Természetesen nehéz megállapítani, hogy egy tüntetésen mennyien vesznek részt, illetve sokszor két különböző médium teljesen más számokkal is rukkol elő. Jelen esetben ez azonban nem torzít jelentősen az adatsoron, mert ennek csak abban az esetben van relevanciája, ha abban térne el, hogy 50 fő alatti vagy feletti tüntetésekről beszélünk, márpedig ez azért olyan szám, amit jól meglehetősen becsülni. Ennek a kérdésnek a vizsgálatakor a 100-200 ezer körüli becsléseknek nincs értelme, mert ha 50 fő feletti volt egy megmozdulás, akkor már mindenképpen belevettem a kutatásba.

A politikai tiltakozások vizsgálatánál azonban véleményem szerint a kérdés szempontjából nem releváns azt vizsgálni, hogy konkrétan mit is követeltek a politikai tiltakozásokon. A hipotézis arra épül, hogy a magyar politikai kultúrában jelen van, illetve a politikai tiltakozás, mint politikai akció 2006-os év óta többször van jelen a magyar társadalom politikai akcióiban. A követelések vizsgálatánál arra kaphatnánk választ, hogy mikor tiltakoztak inkább a baloldal ellen vagy mellett, esetleg mely politikusok ellen irányultak az adott követelések. Tehát ebben a formában inkább arra a következtetésre lehetne jutni, hogy melyik politikai erő az, amely ellen a legtöbb tiltakozás kerül megrendezésre, így inkább arra következtethetnénk, hogy kinek nagyobb a támogatottsága vagy az elutasíthatósága. Jelen dolgozatban azonban a pártok népszerűsége kevésbé releváns, illetve ennek a kérdésnek a megválaszolására a népszerűségi mutatókkal igyekeztem korábban választ adni. A politikai tiltakozások konkrét követeléseit véleményem szerint inkább szakpolitikai vagy pártpolitikai kérdésekre és problémákra adott reakciók a társadalom részéről.

8. ábra. A politikai tiltakozások darabszáma Budapesten, éves bontásban. 2000–2013. szeptember

Forrás: Az index.hu tudósításai és hírei alapján készített saját gyűjtés

2002 óta egyértelműen megnövekedett a politikai tiltakozások száma, amelyről a dolgozat korábbi részében már említésre került, hogy ez arra vezethető vissza, hogy a jobboldal ekkortól kezdve hívta rendszeresen nagygyűlésekre a szimpatizánsait. Fontos azonban megjegyezni, hogy a nagygyűlés még önmagában nem tiltakozás, ezért a gyűjtésbe nem került bele. Ennek ellenére azonban maga a mobilizációs hatása egyértelműen látszik, hiszen 2002-ben indult növekedésnek a politikai tiltakozások száma.

A dolgozat témájának szempontjából a legfontosabb időszak a 2006-tól 2013-ig tartó intervallum. A feltevés szerint ugyanis, az őszi beszéd után ugrást találhatunk a tiltakozások darabszámának vizsgálatakor. Ennek hatásait a mai napig is észre kellene venni, mert a politikai kultúrának erre a szegmensére is olyan hatással volt, amelyből az következik, hogy rendszeressé váltak a tüntetések. Az adatokból láthatjuk is, hogy 2006-ban volt egy nagy ugrás, amely egyértelműen a 2006-os forró ősze vezethető vissza, amikor folyamatossá váltak a kormány távozását követelő tüntetések. Ennek ellenére azt láthatjuk, hogy a 2007-es évet követően a tiltakozások száma csökkenni kezd, és nagyjából vissza is állt a 2006 előtti szintre. Ebből arra következtethetünk, hogy az őszi beszéd nem volt önmagában jelentős hatással a politikai kultúrára a tüntetések darabszámának a szempontjából.

Jelen esetben inkább azt mondhatjuk, hogy az őszi beszéd önmagában 2006–2007-ben jelentős politikai tiltakozásokat vont maga után, azonban nem vált maga a politikai tiltakozás ezen formája a politikai élet meghatározó részévé. A 2006–2009-ig tartó, második Gyurcsány-kormány idején már megfigyelhető a visszaesés, mert már 2009-ben is mindössze 17 nagyobb tiltakozást tartottak a fővárosban. Ez a szám gyakorlatilag megegyezik a 2005-ös adattal, amikor 16 politikai tiltakozás lett összegyűjtve.

A politikai tiltakozások darabszáma önmagában nem hozható összefüggésbe sem a kormány távozásának követelésével, sem az őszi beszéddel. Ez meglepő

eredmény, de az is tény, hogy a darabszám önmagában nem biztos, hogy megfelelő mérőszám. A hevedesség vizsgálata is fontos tényező a kérdés szempontjából, mert bár lehetséges, hogy kevedesebb tüntetés volt 2007 óta, de ha a hevedességük növekedik, az azt mutatná, hogy a radikalizmus erősödött Magyarországon.

Úgy látszik továbbá a számokból, hogy a politikai tiltakozásoknak sokkal inkább a kormányváltásokhoz van köze. Mind 2002, 2006, és 2010 után is emelkedés tapasztalható, amely arra vezethető vissza, hogy nagyjából egy évig türelmesek az emberek a kormánnyal, azután viszont többször és többen mennek az utcára hangot adni a követeléseiknek. 2006 kivételt képez, mert ott nem telt el egy év a kormányváltás után, és már is tömegek voltak az utcán, azonban az akkori tiltakozások a forró ősz eseményeinek tudhatók be.

Összességében megállapítható, hogy az őszödi beszéd önmagában mint politikai botrány csak átmenetileg volt hatással a tüntetésekre, ma már nem kimutatható, hogy több tiltakozó eseményt szerveznének, mint korábban. A politikai tiltakozások száma sokkal inkább függ más eseményektől, mint 2006 őszétől, de megmaradt magyar politikai kultúra egyik fontos elemének.

2.6 A politikai tiltakozások hevedessége

A politikai tiltakozások elemzésénél fontos, hogy ne csak azokkal a trendekkel foglalkozunk, amelyek azt mutatják, hogy számtanilag mennyire emelkedett a számuk, hanem ezek radikalizálódásával is. A radikalizmus erősödése egy adott ország politikai kultúrájában nagyon fontos elem lehet, mert politikai érdekérvényesítő ereje meghatározó a tiltakozásoknak, ezért nem mindegy, hogy mennyire békés úton kívánják rendezni a tiltakozók és a hatalom birtokosai a vitás szituációkat.

Az általam vizsgált tiltakozásokat négy csoportra bontottam, aszerint, hogy mennyire voltak indulatosak. A négy csoport szempontjai a következők voltak:

- 1. csoport: Békés tiltakozások, amelyeket be is jelentettek a rendőrségen, illetve a lezajlása után mindenki békésen távozott a helyszínről, és a forgalmat egyáltalán nem, vagy csak kevésbé zavarta.
- 2. csoport: A közlekedés jelentős zavarása, dugók, elterelések szükségessége a tiltakozás nyomán. Az ebbe a csoportba tartozó tiltakozásokat már nem feltétlenül jelentették be a rendőrségen, de legfeljebb egy-két embert állítottak elő a hatóságok. Ezen felül jelentős rendzavarás nélkül zajlanak le a demonstrációk.
- 3. csoport: Ebbe a csoportba azok a tiltakozások kerültek, ahol történt összetűzés a rendőrséggel, illetve az előállítottak száma is meghaladta az 1-2 embert. Szintén ebbe a csoportba kerültek azok a tiltakozások is, amelyeket a rendőrség elkezdett feloszlítani.
- 4. csoport: Ide azok a tiltakozások kerültek, ahol jelentős összecsapásokra került sor a rendőrséggel. Jelentős anyagi kár keletkezett, illetve személyi sérülés is történt.

A felsorolt négy csoport saját tipológia, amely a magyarországi politikai tiltakozások hevésségét igyekszik mérni. A négy csoport alapvetően hevésség szempontjából megfelelő csoportosítás, de természetesen lehetne egy ötödik csoport is, amelybe a politikai életre gyakorolt hatást is tartalmazná. A dolgozat témája szempontjából azonban a négy pontos skála is megfelelő, mert a radikalizmus erősödését vizsgáljuk első sorban, így ebben a helyzetben nincs igazán relevanciája annak a kérdésnek, hogy sikerült-e elérnie a célját egy adott tiltakozásnak. Természetesen nem elhanyagolható szempont ez utóbbi sem, de meglátásom szerint ennek a dolgozatnak nem ez a fő témája.

9. ábra. A politikai tiltakozások darabszáma Budapesten, éves bontásban, 1–4-es skálán. 2000–2013. szeptember (db)

Év	1. csoport	2. csoport	3. csoport	4. csoport	Összesen
2000	9	1	0	0	10
2001	4	1	0	0	5
2002	12	0	3	0	15
2003	18	0	0	1	19
2004	27	1	5	1	34
2005	14	0	2	0	16
2006	34	4	2	4	45
2007	30	5	4	1	40
2008	12	1	4	4	21
2009	14	1	2	0	17
2010	10	0	1	0	11
2011	23	4	2	0	29
2012	14	9	2	0	25
2013	11	6	0	0	17

Forrás: Az index.hu tudósításai és hírei alapján készített saját gyűjtés

Az alapvető hipotézis az, hogy a radikalizmus erősödött Magyarországon az őszi beszéd hatására, így a tüntetésekkel ez úgy hozható összefüggésbe, hogy a politikai tiltakozások is radikálisabbak, hevesebbek lettek. A 9. ábra adataiból látszik, hogy a csoportosítás alapján melyik évben hány darab olyan tüntetés volt, amelyek hevülete magas értéket kapott. A táblázat adatait felhasználva összehasonlítható, hogy 2006 előtt és után mennyire voltak hevesek a politikai tiltakozások.

Az összehasonlítás úgy végezhető el, hogy a csoportban szereplő tüntetések darabszámait súlyozzuk annak függvényében, hogy melyik csoportban szerepel. A 2. csoport kettes szorzót, a 3. csoport hármast, míg a 4. csoport négyes szorzót kap. Ezután az adott évben előforduló 2-es, 3-as, és 4-es csoport elemeit súlyozva összeadjuk, amelyet elosztunk az adott évben megtörtént tiltakozás összes darabszámával. Az így kapott értékeket a 10. ábra tartalmazza, ahol az arányszám mutatja meg, hogy a legalább kettes súlyozású tiltakozások milyen arányban voltak az összes tiltakozással. Minél nagyobb arányszámot kapunk, annál nagyobb

hevülettel zajlottak le az adott évben a politikai tiltakozások. Ezután megnézzük ezek átlagait 2000–2005-ig, majd 2007 és 2013 között. Így tisztán megláthatjuk, hogy 2006 előtt, illetve után milyen hevületűek voltak a politikai tiltakozások.

10. ábra. A politikai tiltakozások hevessége Magyarországon, 2000–2013. szeptember

Év	Arány
2000	0,2
2001	0,4
2002	0,6
2003	0,21
2004	0,62
2005	0,38
2006	0,67
2007	0,65
2008	1,43
2009	0,47
2010	0,27
2011	0,48
2012	0,96
2013	0,71

Forrás: Az index.hu tudósításai és hírei alapján készített saját gyűjtés [8. ábra: $(2.\text{csoport} \cdot 2 + 3.\text{csoport} \cdot 3 + 4.\text{csoport} \cdot 4) / \text{adott évre jutó tiltakozás}$]

2006-os évet azért nem veszem figyelembe az időszakok vizsgálatánál, mert véleményem szerint a forró ősz eseményei rendkívüli eseményként történtek meg, amelyre sem azelőtt, sem azóta nem volt példa a magyar történelemben a rendszertranszformáció után.

Az arányok kiszámítása után jöhet a kettő időszak összehasonlítása, amely úgy történik, hogy a 2000–2005-ös időszakból származó arányokat összeadjuk, majd átlagoljuk. Ezt követően majd a 2007–2013-ig tartó periódussal is elvégezzük ugyanezt a számítást. Így a következő eredményeket kapjuk:

$$2000-2005: (0,2+0,4+0,6+0,21+0,62+0,38)/6=0,4$$

$$2007-2013: (0,65+1,43+0,27+0,48+0,96+0,71)/7=0,71$$

A kapott eredmények egyértelműen mutatják, hogy 2000 és 2005 között nagyjából minden harmadik politikai tiltakozáson történt valamilyen féle rendzavarás, míg 2007 és 2013 szeptembere között már minden másodikról elmondható ugyanez. Az tehát egyértelműen kijelenthető, hogy a politikai tiltakozások hevesebbek lettek 2006 után, de a darabszámuk nem emelkedett jelentősen. Így az a megállapítás helytálló, hogy a politikai tiltakozások Magyarországon radikálisabbak lettek az őszi beszéd kiszivárgása óta eltelt időben.

2.7 A politikai diskurzus – az őszi beszéd megjelenése parlamentben

A politikai kultúrának szintén meghatározó elemei között tarthatjuk számon a politikai nyelvet, illetve a politikai diskurzust. A politikáról alkotott véleményt, gondolkodást nagyban meghatározza az is, hogy milyen fogalmakat használunk, illetve azokat milyen kontextusban értelmezzük. Jelen dolgozatban a politikai diskurzust is kutatva próbálom tovább elemezni azt a kérdést, hogy milyen hatása volt az őszi beszédnek a magyar politikai kultúrára.

Elsősorban azonban különbséget kell tenni a politikai nyelv és a politikai diskurzus között. Előbbi ugyanis többféle kontextusban használható, illetve konkrét definíciója nincs is. Érthetjük alatta, a politikusok beszédeit, politikai üzeneteket, esetleg plakátok szövegeit is. Ezzel ellentétben a politikai diskurzus alatt a politikai arénában folytatott politikai vitákat, politikai információkat értjük. Utóbbi inkább arra irányul, hogy a politikus mikor mit mond és mivel kapcsolatban. (MAZZOLENI, 2006)

Az őszi beszéddel összefüggésben is azt mutatja be a dolgozat, hogy vajon a politikai diskurzusban mennyire van jelen ez a politikai esemény. Más szóval, mennyire él velünk az őszi beszéd, mekkora az idézettsége? A kérdésre a választ a politikusok beszédeiből, parlamenti felszólalásaiból kaphatjuk meg. A parlamenti felszólalások teljes szövege elérhető az interneten, így megbízható forrásból lehet ezzel dolgozni. Az egyéb helyeken, például nagygyűléseken elmondott politikai beszédek elemzése sokkal nehezebb lenne, mert azoknak a pontos szövege nem minden esetben érhető el, így nem kaphatunk pontos képet az őszi beszéd idézettségéről. A parlamentben pedig egy olyan megnyilvánulási formát igyekeztem keresni, amely viszonylag szabadabb, a beszélő maga határozhatja meg, hogy miről kíván beszélni. A választás a napirend előtti felszólalásokra esett.

A napirend előtti felszólalások ellentétben az interpellációval vagy a kérdéssel, kötetlenebb műfaj. Előbbi kettő esetében csak adott kérdésre válaszolva lehet kifejteni a gondolatokat, illetve a politikusoknak általában az sem mindegy, hogy kitől egyáltalán mit kérdeznek. Alapvetően a kérdés témája határozza meg a választ, így ezeket a parlamenti műfajokat elvettem és a napirend előtti felszólalásokra esett a választás. A napirend előtti felszólalás alkalmas a leginkább arra, hogy a közéleti, politikai kérdésekben a kormány-ellenzék szembenállása látványossá váljon. Magyarországon főképp ebben a formában nyilvános a kormány és az ellenzék összecsapása. (KÖRÖSÉNYI-TÓTH-TÖRÖK, 2007)

11. ábra. Az őszi beszéd megjelenése a napirend előtti felszólalásokban, 2006–2010 (db)

Politikus	Napirend előtti felszólalás	Őszi beszédet említi	Pozitív	Negatív
Orbán Viktor (Fidesz)	2	1	0	1
Navracsics Tibor	57	11	0	11

(Fidesz)				
Semjén Zsolt (KDNP)	40	8	0	8
Dávid Ibolya (MDF)	49	5	0	5
Kuncze Gábor (SZDSZ)	20	0	0	0
Kóka János (SZDSZ)	43	1	1	0
Gyurcsány Ferenc (MSZP)	91	5	4	1
Lendvai Ildikó (MSZP)	24	1	1	0

Forrás: www.parlament.hu

A 11. ábra tartalmazza a 2006–2010 közötti ciklusban a legismertebb kormánypárti és ellenzéki politikusok napirend előtti felszólalásait összesítve, illetve az őszi beszéd szóba hozásának alkalmait. Amikor egy felszólaláson belül többször is elhangzott az őszi beszéddel kapcsolatos gondolat, azt egy alkalomnak számoltam. Ezen belül elkülönítettem, hogy pozitív vagy negatív szövegkörnyezetben hozták szóba. A jobban reflektorfényben lévő pártelnököket illetve frakcióvezetőket emeltem ki, mert a napirend előtti felszólalás mint műfaj főleg hozzájuk köthető.

Az jól látható az adatokból, hogy az ellenzéki képviselők foglalkoztak inkább a témával, többnyire mint negatívumot, botrányt emelték ki. A napirend előtti felszólalásokat általában a frakciók vezetői szokták vinni, ezért érdemes kiemelni a Fidesz frakcióvezetőjét, Navracsics Tibort, illetve az MSZP-s Lendvai Ildikót. Előbbi az összes napirend előtti felszólalásaiban az őszi beszéd előfordulási aránya elérte a 19%-ot, míg utóbbi esetében 4% volt. A legnagyobb ellenzéki párt frakcióvezetője ötször nagyobb arányban foglalkozott ezzel a témával, mint az MSZP-s Lendvai Ildikó. Természetesen azt sem szabad elfelejteni, hogy Navracsics Tibor közel háromszor annyi alkalommal kapott szót, mint az MSZP-s képviselőtársa, illetve az is torzító lehet, hogy Lendvai Ildikó csak 2009 áprilisáig töltötte be a frakcióvezetői posztot.

Megállapítható, hogy a 2006 és 2010 közötti ellenzéki oldal az őszi beszéd problémakörét az egyik fő támadási felületként kezelte, amelyet felhasználva rendszeresen Gyurcsány Ferenc és kormánya kapott bírálatot. A dolgozat szempontjából azonban fontosabb a 2010 óta eltelt időszak elemzése. A hipotézis ugyanis abból indul ki, hogy az őszi a politikai diskurzusra is hatással van, ezáltal a 2010-es kormányváltás óta eltelt időszakot is meg kell nézni ebből a szempontból.

12. ábra. Az őszi beszéd megjelenése a napirend előtti felszólalásokban, 2010–2013. október (db)

Frakcióvezető k:	Napirend előtti felszólalás	Őszödi beszédet említi	Pozitív	Negatív
Lázár János/Rogán Antal (Fidesz)	87	2	0	2
Harrach Péter (KDNP)	74	1	0	1
Mesterházy Attila (MSZP)	41	1	0	1
Vona Gábor (Jobbik)	43	4	0	4
Schiffer András/Jávor Benedek (LMP)	71	5	0	5

Forrás: www.parlament.hu (Cikluson belüli váltások: Lázár Jánost Rogán Antal követte, míg az LMP soraiban Schiffer Andrászt Jávor Benedek váltotta, majd ismét Schiffer András lett a frakcióvezető.)

A frakcióvezetők napirend előtti felszólalásait tekintve kijelenthetjük, hogy az őszi beszéd megjelenése inkább a parlamentbe újonnan bekerülő pártoknak, a Jobbik illetve az LMP politikusainak az egyik kritikai fegyvere. Meglepő módon, a Fidesz-KDNP koalíció ezzel a botrányral már kevésbé törődik. Összehasonlítva az előző ciklussal, a Fidesz frakcióvezetői mindössze 2 alkalommal hozták fel a témát úgy, hogy összesen eddig 87 alkalommal kaptak szót, míg az előző ciklusban a frakcióvezető 57 alkalommal kapott szót és ebből 11 alkalommal foglalkozott az őszi beszéddel. Ez a jelenség talán betudható annak, hogy jelenleg nincs olyan kiélezett küzdelem a hatalom birtoklásáért, mint korábban, ezért a Fidesz-KDNP megteheti, hogy nem ezzel a sok indulatot felkorbácsoló botrányral támadja az MSZP-t. Az újonnan bekerülő LMP és Jobbik sokkal inkább foglalkozik ezzel a kérdéssel, bár náluk is csak minden 14. illetve 10. felszólalás szól az őszi beszéddel kapcsolatos témáról.

A Jobbik indulatokat generáló, a 2006 őszi eseményekkel egyébként gyakran foglalkozó pártként az őszi beszéd mellett nem is mehet el szó nélkül. Gyakorlatilag a magyarországi radikalizmus megerősödésének az egyik fő oka lehet e beszéd kiszivárgása, illetve 2006 óta is a Jobbik előszeretettel viszi a politikát az utcára tiltakozások, felvonulások, demonstrációk formájában. A mozgalomnak gyakorlatilag politikai értelemben hasznot hozott a botrány, hiszen az őszi beszéd kiszivárogtatása utáni első választáson, 2009-ben az EP választáson a Jobbik a harmadik legjobb eredményt érte el úgy, hogy ekkoriban még parlamenten kívüli párt volt. Ezzel szemben az LMP inkább teljesen új vonalat képvisel az országgyűlésben, és élesen kritizál minden ellenzéki pártot is. Ebből kifolyólag az őszi beszéd is mint botránytéma jelenik meg náluk, ezáltal is hangsúlyozva a kritikai hangvételt az elmúlt évek politikai elitjével szemben. A Jobbik és az LMP ilyen

értelemben még nem fejthette ki a parlamenti közegben a véleményét a beszéddel kapcsolatban, így ezt most teszik meg, amikor tagjai az országgyűlésnek.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a politikai diskurzusban az őszi beszéd mint politikai botrány jelen van, de igazán meghatározóvá nem vált. Az újonnan a parlamentbe kerülő Jobbik és LMP frakcióvezetőinek a napirend előtti felszólalásaiban gyakrabban jelenik meg, de ez önmagában még nincs hatással a politikai diskurzus alakulására. Véleményem szerint abban az esetben, ha a Fidesz vagy az MSZP jelenleg is viszonylag sokszor foglalkozna az őszi beszéddel, akkor mondhatnánk, hogy a politikai diskurzusra hatással volt a beszéd.

A politikai kultúrának erre a szegmensére tehát az én meglátásom szerint nincs hatással az őszi beszéd, mert inkább a pártpolitikában van jelentősége, még pedig olyan szempontból, hogy ki hogyan viszonyul hozzá. A Jobbik és az LMP mellett a Demokratikus Koalíciót emelhetném még ki mint egy olyan pártot, amely az alapvető filozófiáját magából az őszi beszédből vezeti le és ellentétben másokkal, pozitívként, igazságbeszédként tekint rá.

3. Összegzés

3.1 A dolgozat eredményeinek összefoglalása

A politikai kultúra olyan elemeivel foglalkozott a dolgozat, amelyekre az őszi beszéd hatással lehetett, illetve igyekezett bemutatni a politikai szféra néhány olyan részét, ahol tapasztalható a továbbélése. A magyar politikai kultúra alapjaiban persze nem változott meg az elmúlt időszakban, de az megállapítható, hogy új elemekkel gazdagodott. Gondoljunk például a tüntetések hevületének erősödésére, vagy az új parlamenti pártok politikai diskurzusaira.

Alapvetően a dolgozat igyekezett körbejárni a témát, és egy nagyobb áttekintést adni arról, hogy az őszi beszéd hogyan is alakította a politikai kultúrát Magyarországon. A politikai kultúra minden releváns szegmenseit igyekezett végigvenni és olyan kérdésekre választ adni, hogy volt-e egyáltalán hatása az őszi beszédnek. Azt gondolom, hogy minden feltevést sikerült megválaszolni. Egyeseket sikerült alátámasztani, másokat cáfolni. Ezeket a feltevéseket ismét röviden összegezhetjük pontokba szedve:

1) A jobboldali pártok megerősödtek, ezen belül is a radikális jobboldal az őszi beszéd kiszivárogtatása után.

Azt gondolom ezt a hipotézist részben sikerült igazolni, hiszen a Fidesz népszerűsége 2006 után kezdett el lényegesen emelkedni, amely elvezetett a 2010-es győzelemhez. A Jobbik pedig a 2009-es EP választásokon szerepelt meglepően jól, illetve 2010-ben sikerült is bekerülnie a parlamentbe ahol a harmadik legnagyobb frakciót alakíthatta meg.

2) A baloldali politikusok népszerűségének csökkenése.

Ezt egyértelműen sikerült cáfolni, mert bár enyhe csökkenést észrevehettünk az 5 legnépszerűbb baloldali politikai népszerűségi indexének az átlagában, ez a jelenség nem volt számottevő.

3) A politikai szkepticizmus erősödése, a politikai intézményekbe vetett bizalom csökkenése.

A politikai intézményekbe vetett bizalom nem hozható szorosan összefüggésbe az őszi beszéddel, mert 2010-ben emelkedni kezdtek ezek a mutatók, illetve azóta sem csökkentek vissza a 2006–2010 közötti szintre. A rendkívül alacsony bizalom a politikai intézményekben csak átmenetinek volt mondható.

4) Több politikai tiltakozás van a 2006-os forró ősz eseményei óta.

A hipotézist sikerült cáfolni, hiszen nem lett több a politikai tiltakozások száma 2006 után. Azt sikerült bizonyítani, hogy inkább 2006–2007-ben volt kiugróan magas a tüntetések száma, egyébként nem lett számottevően több.

5) A politikai tiltakozások hevesebbek lettek.

Ez a hipotézis sikeresen megállja a helyét, ugyanis bár több nem lett mennyiségileg a tiltakozás, de azok durvábbak lettek. Több lett a forgalmat zavaró illetve a rendőrséggel is konfliktusba kerülő tüntetés, többször kell előállítani személyeket az ilyen típusú rendezvényeken.

6) A politikai diskurzusban gyakran jelenik meg az őszi beszéd.

Ezt a hipotézist részben sikerült csak cáfolni, ugyanakkor az mondható, hogy inkább a cáfolat irányába mutat, mert 2010 óta csak az új pártok foglalkoznak többen a témával, a Fidesz és az MSZP kevésbé jön elő vele ma már.

Azt gondolom, hogy a dolgozat alapján megállapítható, hogy az őszi beszéd, bár rendszeresen jelen van a pártpolitikai, politikai életben, de magára a kultúrára gyakorolt hatása már kevésbé releváns. Ennek ellenére azt mondhatjuk, hogy a kultúrára gyakorolt hatását vizsgálni fontos volt, hiszen korábban senki sem foglalkozott a témával komplex módon. A beszéd kormányzati kommunikációját, illetve a politikai tiltakozásokra gyakorolt hatását már tanulmányozták korábban külön-külön is, de ebben a formában még nem. Ebben a dolgozatban összefoglalóan igyekeztem a beszéd hatásait vizsgálni, ezért a politikai kultúra több elemét elemeztem külön-külön.

A dolgozat elején felvetett hipotézisek közül hiánytalanul a politikai tiltakozások hevességére gyakorolt hatását sikerült egyértelműen bizonyítani. A politikai diskurzusra, a politikai intézményekbe vetett bizalom alakulására, illetve a jobboldali pártok megerősödésére gyakorolt hatását sikerült szintén részben igazolni. Ezzel ellentétben cáfolásra került a baloldali politikusokról kialakuló képre gyakorolt negatív hatása, illetve a politikai tiltakozások darabszámának a növekedése. Összességében nézve azt mondhatjuk, hogy bár a cáfolt hipotézisek száma eléri a kettőt, azt nem mondhatjuk, hogy a dolgozat nem hozott újítást, mert a cáfolás is lehet éppen annyira erős legitimáló érv, főleg ha abból indulunk ki, hogy a hétköznapi politikai diskurzusokban sokszor jelen vannak ezek az állítások.

Summa summarum, a dolgozat sikeresen vizsgálta az őszi beszéd és a magyar politikai kultúra kapcsolatát. Azt is bebizonyította, hogy van hatása az őszi beszédnek, bár nem meghatározó a politikai kultúra szemszögéből. Azt gondolom, hogy ennek a tézisnek a részleges igazolása is értékessé teheti a dolgozatot, hiszen a politikai életben ez az esemény a mai napig sokszor megjelenő motívum.

3.2 Értékelés, konklúziók

A kutatás közben általában egyre csak több és több kérdés és probléma merült fel, ezáltal egyre több irányba is kezdett tartani a dolgozat témája. Az belátható, hogy a téma elég nagy, de igyekeztem megválaszolni a releváns kérdéseket, illetve olyan módszertannal dolgozni, amely megállja a helyét.

Az alapvető kérdésünk, hogy van-e hatással a magyar politikai kultúrára az őszi beszéd, azt gondolom, hogy azzal a módosítással igaz, hogy vannak olyan elemei – gondolok itt főképp a tiltakozások hevületének elemzésére – amelyek egyértelműen 2006-ot követően radikalizálódtak. Alapjaiban maga az őszi problémakör a politikai kultúránknak kevésbé lett része, inkább a pártpolitikai csatározások területén van jelen. Erre a legjobb példa talán a Demokratikus Koalíció, amely a mai napig mintegy alapító beszédként tekint az őszi beszédre. Ez utóbbi is arra példa, hogy a pártpolitikában meghatározó az őszi beszéd mint politikai esemény.

Fontos kérdésnek tartom, hogy azok a hatások, amelyeket az őszi beszédnek tulajdoníthatunk, mennyire pozitívak, illetve negatívak. Azt gondolom, hogy értéktelenül nem lehet a kérdést megválaszolni, ezért ebből a szempontból nem kívánom értékelni a dolgozatot. Azáltal, hogy hevesebbek lettek a tüntetések, mondhatnánk azt is, hogy egy mellékkutatással alátámaszthatnánk, hogy így a céljukat is magasabb arányban érték el, így a polgári tiltakozás, mint a demokráciák egyik fontos ismérve, magasabb szintre lépett, de ennek pontosan az ellenkezőjét is joggal lehetne állítani.

Összességében úgy vélem, hogy az őszi beszéddel kapcsolatban sok olyan találgatás, feltevés van jelen a politikai közösségben, amelyek nem feltétlenül bizonyulnak igaznak. Ez a dolgozat ezeket az állításokat próbálta meg alátámasztani vagy cáfolni. Születtek meglepő eredmények is, de azt gondolom, hogy az előzetes hipotézisek cáfolása legalább annyira fontos, mint az igazolásuk. A magyar politikai kultúráról egy áttekintést adó, meghatározott elméleti keretek között mozgó dolgozatnak viszont ez is a feladata.

Felhasznált irodalom

ALMOND, Gabriel A. – JR POWELL, G. BINGHAM–STROM, KAARE–DALTON, RUSSEL: *Összehasonlító politológia*. Fordította: Béndek Péter. Osiris, Budapest, 2006.

ALMOND, Gabriel A. – VERBA, Sidney: *A politikai kultúra vizsgálatához*. In: Tudományos szocializmus füzetek 69. Polgári elméletek a pártokról és a politikai magatartásról. Szerk.: Forgács Imre, Művelődési Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya Budapest, 1982.

ALMOND, Gabriel A. – VERBA, Sidney: *The Civic Culture. Political Attitudes and*

Democracy in Five Nations. Little, Brown and Company, Boston, 1965.

BARNES, Samuel-KAASE, Max: *Political Action. Mass Participation in Five Western Democracies.* Sage, Beverly Hills, 1979.

CSORBAJózsef – FRICZTamás – SZENTPÁY-JUHÁSZ Miklós: *Társutasok az Őszödi úton.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2008.

DEBRECZENI József: *A 2006-os ősz. De.hukönyv,* Budapest, 2012.

ENYEDI Zsolt – KÖRÖSÉNYI András: *Pártok és pártrendszer.* Osiris, Budapest, 2001.

FÁBIÁN Zoltán – ZÁVECH Tibor – PÁTHY-DENCŐ Blanka: *A pártok népszerűségének változása Magyarországon, 1990–2010.* In: Társadalmi riport 2010. Szerk.: Kolosi Tamás, Tóth István György, TÁRKI, Budapest, 2010.

HUNTINGTON, Samuel P.: *A civilizációk összeclapása és a világrend átalakulása.* Fordította: Gálsity Mila, Geclényi Györgyi, Pusztá Dóra. Európa könyvkiadóBudapest, 1998.

HÜVELY István: *Pártmozgások a magyar demokráciában.* In: Politika és társdalom. Tanulmányok. Szerk.: Bayer József. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2002.

KENDE Péter: *Politikai kultúra, civil társadalom, elit.* In: Mi a politika? Bevezetés a politika világába. Szerk.: Gyurgyák János, Osiris, Budapest, 1999.

KERN Tamás – SZABÓ Andrea: *A politikai közéleti részvétel alakulása, 2006–2010,* Megjelent: Tardos Róbert, Enyedi Zsolt és Szabó Andrea (szerk.): Részvétel, képviselet, politikai változás. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 2011, 17–56. oldal (<http://www.valasztaskutatas.hu/kiadvanyok/rkp/reszvetel-kepviselet-politikai-valtozas-1/kern-tamas-2013-szabo-andrea-a-politikai-kozeleti-reszvetel-alakulasa-magyarorszag-200620132010> Letöltés ideje: 2013. november 27.)

KISS Balázs: *Botrány, spin, válság – Az Őszödi beszéd kormányzati kommunikációja.* In: Magyarország politikai évkönyve 2006-ról. Szerk.: Kurtán Sándor. Demokrácia Kutatások Magyar központja, Budapest, 2007.

KÖRÖSÉNYI András – TÓTH Csaba – TÖRÖK Gábor: *A magyar politikai rendszer.* Osiris, Budapest, 2007.

KREKÓ Péter – JUHÁSZ Attila – MOLNÁR Csaba: *A szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet növekedése Magyarországon.* In: Politikatudományi szemle, XX. évfolyam, 2011/2. szám, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011. (http://www.poltudszemle.hu/szamok/2011_2szam/kjm.pdf Letöltés ideje: 2013. december 1.)

KURTÁN Sándor: *Politikai kultúra.* In: Politika és politikatudomány. Szerk.: Gallai Sándor, Török Gábor. Aula Kiadó, Budapest, 2003.

LIPSET, Seymour Martin: *Homo Politicus. A politika társadalmi alapjai.* Fordította: Turai Tamás. Osiris, Budapest, 1995.

LIPSET, Seymour Martin–ROKKAN, Stein: *Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments.* The Free Press, New York, 1967.

MAZZOLENI, Gianpietro: *Politikai kommunikáció.* Fordította: Szokács Kinga. Szerkesztette: Kiss Balázs. Osiris, Budapest, 2006.

MIKECH Dániel: *Az ellenállás kultúrája. Kultúra, identitás a mozgalomkutatás irodalmában.* In: Politikatudományi szemle, XIX. évfolyam, 2010/2. szám, L'Harmattan

Kiadó, Budapest, 2010,

(http://www.poltudszemle.hu/szamok/2010_2szam/2010_2_mikecz.pdf Letöltés ideje: 2013. december 1.)

GAZSÓ Tibor, G. FODOR Gábor, STUMPF István: *Őszöd Árnyékában*. Századvég kiadó, Budapest, 2007.

PYE, Lucien: *Politics, Personality and National Building: Burma's Search for Identity*. Yale University Press, New Haven, 1962.

SCHMITT, Carl: *A politikai fogalma*. Válogatott politikai- és államelméleti tanulmányok. Fordította: Cs. Kiss Lajos. Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor. Budapest, 2002.

SCHÖPFLIN György: *Az identitás dilemmái*. Kultúra, állam, globalizáció. Fordította: Kovács Zoltán. Attraktor, Máriabesenyő–Gödöllő, 2004.

SIMON János: *A politikai kultúra*. In: *A politikatudomány arcai*. Szerk.: A. Gergely András, Bayer József, Kulcsár Kálmán. Akadémiai, Budapest, 1999.

SMUK Péter: *Magyar közjog és politika 1989–2011*. Osiris, Budapest, 2011.

SZABÓ Andrea: *Politikai tiltakozások Magyarországon 1993, 2003*. ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet, Doktori Iskola, PHD-értekezés, 2008 (http://www.qjk.elte.hu/file/POLDI_Szabo_Andrea_dis.pdf Letöltés ideje: 2013. november 22.)

SZABÓ Máté: *A „forró ősz” 2006-ban Budapesten – Értelmezési kísérlet politológiai-politikai, szociológiai szempontból*. In: *Magyarország politikai évkönyve 2006-ról*. Szerk.: Kurtán Sándor. Demokrácia Kutatások Magyar központja, Budapest, 2007.

SZABÓ Máté: *Globalizáció, regionalizmus, civil társadalom*. Századvég, Budapest, 2004.

SZABÓ Máté: *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Rejtjel, Budapest, 2001.

VARGA Tamás: *A politikai kultúra fogalma és értelmezései a magyar politikatudományban*. In: *Politikatudományi Szemle*. 1997/3. szám.

(http://www.poltudszemle.hu/szamok2/1997/1997_3szam/varga.pdf Letöltés ideje: 2014. április 19.)

WEBER, Max: *Politikai szociológia*. *Politikai közösségek*. *Az uralom*. Fordította: Erdélyi Ágnes. Helikon, Budapest, 2009.